

VIGILIA

1944 FEBRUÁR

TIZEDIK ÉVFOLYAM

TARTALOM:

POSSONYI LÁSZLÓ: A RÓMAI MAGYARORSZÁG
SIGRID UNDSET: NÉGY NAP MOSZKVÁBAN

DUDÁS KÁLMÁN: Hegyesi tél

BÓKA LÁSZLÓ: Versek

GEROLAMO SAVONAROLA:

A világ romlásáról

SZEKERES KÁROLY:

Fra Gerolamo utolsó napjai

HOLLÓS LAJOS: Versek

DÉNES TIBOR: Kaffka Margit

DEVECSERI GÁBOR: Anzelmus
ébredése. Hallgatok

PAKU IMRE: Harsányi Lajos

VAÁD FERENC: Versek

L Á T S Z A T É S V A L Ó S Á G

DÉNES ZSÓFIA: JÁSZAI MARI LEVELEI

E L V E K É S M Ű V E K

POSSONYI LÁSZLÓ: Bárdos Artúr: Játék a függöny mögött. **MOHÁCSI JENŐ:**

Lidércke. **PAKU IMRE:** Kosztolányi Dezső novellái. **MAKAY GUSZTÁV:** Bisztray

Gyula: Iró és Nemzet. **FÉJA GÉZA:** Nagy vállalkozások kora.

SZERKESZTI:

POSSONYI LÁSZLÓ

VIGILIA

SZÉPIRODALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT

FELELŐS SZERKESZTŐ:

Dr. POSSONYI LÁSZLÓ

Megjelenik minden hó 1-én, évi 500 oldal terjedelemben

Előfizetési ára egy évre bel-
földön 24 P, félévre 12 pengő

Külföldön: Romániában 400 lei, Szlovákiában 60 korona, egyéb külföldön 30 P

V á l l a l a t o k n a k
évi előfizetési díj 80 pengő

Egyes szám ára 2 pengő

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VIII. kerület, Sándor-tér 2. szám

Telefonszám: 13-14-10. — Postatakarékpénztári csekk számla száma: 20.668

Minden cikkért szerzője felelős — Kéziratokat nem adunk vissza

A VIGILIA példányokint
kapható minden könyvesboltban
és az IBUSZ pavillonokban

Laptulajdonos, felelős szerkesztő és kiadó:

Dr. POSSONYI LÁSZLÓ

POSSONYI LÁSZLÓ:

A RÓMAI MAGYARORSZÁG

Karácsony előtt jelent meg egy könyv Révay József tollából. *Séták a római Magyarországon* volt a címe. Eddig a legalapvetőbb népszerű ismertetését adta a római birodalom Magyarországra eső részeinek ismertetéséről. Nem kritikát akarok írni a könyvről, hisz úgy érzem, ezt a könyvet minden öntudatos külpolitikai konstellációkkal is foglalkozó magyarnak el kell olvasnia, amint hogy ismernie kell azoknak is, akik az ősmagyarságról, keleti és nyugati örökségünkről, magyar kereszténységről és pogányságról vitatkozni akarnak. Tovább megyek Révay könyvének taglalásánál, eleve úgy veszem, mintha már mindenki ismerné és beleépítette volna a magyarság tudatába ezt a könyvet. Mert szerintem bele kell építenie.

Az első világháború előtt és alatt a mi ifjúságunkban a történelemkönyvek csak arról szóltak, hogy a negyedik és ötödik század táján a római uralom Magyarország területén megszakadt és azután a hunok és avarok, valamint néhány barbár germán és szláv törzs rövid ittléte után a magyarok birtokukba vették ezt a földet. Ebben a rövid felsorolásában az egyetemet végzett magyaroknak is az az elmosódó emléke maradt a római birtoklásról, hogy átdübörögtek itt valami légiók, síremlékeket is faragtak mesteremberek, sőt templomok, szentélyek, amphiteatrumok és várbástyák is épültek, de a népvándorlás vihara, mire mi magyarok ideérkeztünk, mindent elsöpört. A tüzetesebb vizsgálat azonban, amihez most Révay József oly sikeresen szólt hozzá, azt bizonyítja, hogy ez a római birtoklás, amelynek monumentumait most ássuk ki Szombathelytől a Szilágy megyei Porolissumig, nem volt olyan futólagos, hogy nyomait közel kétezer esztendő is elmoshatta volna. A magyar Duna-táj először Krisztus születése táján vált kultúrталajjává, hogy azután ezerszázados viszontagságok multán az Árpádok ismét Nyugat szerves tartozékává emeljék országunk egész területét.

A rómaiak is szétszóródó barbár törzseket találtak ezen a földön a Gellérthegy táján, kvádokat, eraviszkuszokat, kelta törzseket, a dunai limeseken túl barbár germán néptörzseket, sarmata-jazigokat és trákokat. A meghódított területeken azonban a *Pax Romana* szellemében összebékítették az itt élő népeket, nem kívántak tőlük feltétlen beolvadást, hanem a római jog áldásaiban részesítették őket és a nemrég még annyira lázongó törzsek egymásután rómaiaknak kezdték nevezni magukat. A magyarság megmaradásának titka azt hiszem főként azon a tényen alapul, hogy a rómaiak óta először Szent István folytatta ennek az ütközőtájnak klasszikus megbékítő hagyományait, ő szabott olyan törvényeket s hagyott olyan végrendeletet utódjaira, amely a különböző őslakos törzsek és bevándorlottak egyenlőjogúságát tette kötelezővé.

Valóban csodálatos az Árpádok csekélyszámában fennmaradt építészeti hagyatéka. Csodálatos, hogy a kőnélküli steppékről berobajló nomád kultúrájú magyarok hogy tudtak már ittlétük első századaiban gyulafehérvári, pécsi, veszprémi, esztergomi székesgyházakat építeni, amelyek a klasszicitás nyugateurópai fényében ragyogtak fel Európa eme nemrég még barbárok lakta viharsarkában. Csodálatos, az Árpádok zsenijét hirdető dolog ez, de nem von le semmit az értékéből, ha megpendítjük azt a szerény véleményt, hogy Szent István és utódai ezen a földterületen a római kultúra legitim folytatói voltak. Nem csak abban, hogy Rómából kaptuk a koronát, a kettős keresztet és a jogart, nem csak abban, hogy a Cluny-i reform szellemében hozták ide az örök Róma institúcióit, hanem valami szervezettebb építészeti kultúrát is átörökítő módon. Egyes szomszédaink nagyon szeretnek dicsekedni azzal, hogy a kereszténységet ők hirdették, ők hozták a magyarságnak. Senki sem akar ezekből a hithirdetői érdemeikből egy jottányit sem elvenni, mégis azt kell mondanunk, hogy a magyar kereszténység alapjaiban egyenesen a római kereszténységből származik. Dácia ugyan kiesett a kereszténnyé váló Róma kultúrköréből, mert amikor a kereszténység a harmadik században a provinciákban is terjedni kezdett, addigra Dáciát telepeseik délre való átköltöztetése után már rég kiürítették a rómaiak. Pannóniában azonban olyan virágzó keresztény élet folyt, hogy Tours-i Szent Mártonon és Szent Quirinuson kívül a történelmileg igazolható, vagy nem igazolható szentek és vértanúk egész sora hirdette az egységesen keresztény nyugateurópai legenda-irodalomban Pannónia mélységes kereszténységét. A rómaiak örökébe az ötödik században hunok, avarok, majd elszórtan barbár germán és szláv törzsek kerültek, azonban feltételezhető, hogy minden öldöklés és pusztítás közepette is megmaradt egy lappangó keresztényréteg a rövid időre hódoltató törzsek uralmi látszata alatt. Amikor tehát a magyarok, akik különben már lebediai és don-menti országukban is ismerkedni kezdtek nemcsak a keresztény, hanem a zsidó, a mohamedán, sőt talán még a buddhista tanokkal is, ideérkeztek, itt egy olyan népegyveleget találtak, amely fajilag hun és avar keveredésű is volt, lelkivilágában azonban nemzedékről-nemzedékre a római kereszténység krisztusi hagyományait is őrizte. Építészeti monументumokban, várakban, katonai táborokban, pogány és keresztény templomokban pedig a klasszikus Róma emlékjelei, ha megrongáltan is, de még itt állottak, legfeljebb a magyarok az aquincumi fővárosban Attila király városát sejdítették. Az Európából eredő, Ázsiába átcsapó s onnan fél Európát átvándorló magyarság évszázados kalandozása közepette megszerezte magának a világjáró homo-sapiens ama tulajdonságát, hogy mindenütt, minden néptől és felekezettől meg kell tanulnia, át kell vennie azt, ami jó és tudásra, használásra, továbbbalkotásra érdemes. Csak ez a tanulékony-sága, hajlékony-sága és alkalmazkodóképessége tarthatta meg a kardján kívül Európát és Ázsiát nagy kanyarban átszelő útjában és a későbbi ezer esztendő alatt.

Nem történelmi ismertetést akarok itt nyújtani, hisz az az avatott történészek dolga. Ellenben hiszek a vértanúk vérében, azokban a drága patakokban, amelyek megöntözték Pannónia földjét. Hiszek az akár kétezer év óta elmondott imák erejében, amelyek erről a földről szálltak fel az ég felé és lelki, keresztyeni, nyugati célokat hordoztak. Az Árpádoktól megszállott Dunavölgyének nyugati része, ahol a fejedelmi törzs sátorait felütötte és faházait felépítette, a keresztyenség vérkeresztségétől eljegyzett földje volt immár. Nem nyugodhatott addig rajta a magyarság, amíg Nyugatot is bekalandozva, ő is a keresztyenség képviselőjévé és harcosává nem edzette magát. A magyarság és az Árpádok zsenije éppen abban nyilatkozott meg, hogy ennek a tájnak történelmi adottságait felismerte és annak hatóvonalába építette fel életét.

Nem veszünk el tehát a tizedik századi idegen hitherdetők koszorújából egy babérlevelet sem, amikor azt állítjuk, hogy ők csak a régi római keresztyén szállásosinálók örökébe jöttek, amikor újjólag hirdetni kezdték Pannónia és az egész ország földjén a keresztyénységet. A keresztyénység Európa más területén is ott talált leghamarább otthonra és később építészetben, festészetben, irodalomban és zenében, ott termette legszebb virágait, ahol az antik Róma kétezer év előtt már porhanyóvá tette számára a talajt. Magát Németországot is az Elbával két kultúrszférára lehetne osztani, a nyugati felel, ahol volt római birtoklás, a német középkor csodálatos művészete, később pedig a német zene és irodalom legnagyobbjai termettek, a keleti részen pedig a szászoknál és poroszoknál, ahol a keresztyénységnek nem voltak római gyökerei és hagyományai, a római keresztyénységet hamar felváltotta a Rómától idegen protestantizmus.

Magyarországon a legrégebb püspöki városok, Veszprém, Pécs, Győr, Gyulafehérvár, Esztergom, vagy akár a későbbi alapítású Szombathely, római városok romjaira, vagy városmagvaira települt. Egy régi pécsi kanonok, *Szalágyi (Sallagius) István* (1738—1796) a pannóniai egyház történetéről írt munkájáról említi, hogy Péter király főtemploma a pécsi várban tulajdonképpen az egykori római Castrum helyét és alakját őrzi s ezért van mind a négy sarkában egy-egy torony. Valószínűnek tartja, hogy a keresztyénység kezdetén az egykori római tábor helyén épült meg a Bazilika, úgy a negyedik század táján és a honfoglalás idején ezt egészítették ki és toldották meg s így lett belőle Szent Péter temploma. Rengeteg római köemlék került elő itt s ez is bizonyítaná *Szalágyi* feltevésének helyességét, de még nagyobb bizonyítékok a pécsi székesegyház körül felszínre kerültek pécsi őskeresztyén sírkamrák. Nincs időnk és terünk történeti bizonyításokba belemerülni, így csak annak a megállapítására szorítkozunk, hogy az első Árpádok székesegyházai és templomai igen nagy részben római alapokra, római kövekből épültek. Az előbb itt lakozó, Rómát követő barbár törzsek végigszáguldottak ezen a területen, romboltak, raboltak, fosztogattak, de a magyarok géniuszuk illetőségétől megérintve, tovább építették a keresztyénnyé hasonult római tradíciók

örökségét és jogrendszerükbe is átvették a Pax-Romana minden földjünkön lakozó népet egyformán megillető jogrendszerét.

Ma is, mintha a népvándorlás idejének minden meglévő kultúrértékét leromboló fergetegét élnénk. Köröskörül idegen érdekek leselkednek jogos örökségünkre, meg kell tehát még jobban fogóznunk a multba, meg kell keresnünk azokat az erőforrásokat, — törvényeket, politikai magatartást, — amelyek az Árpádok birodalmát erőssé tették. A kevert lakosságú, fajilag és felekezetiileg divergáló népcsoportok közt érvényessé kell tennünk az ősi főhatalmat, amely azonban minden népcsoportnak és minden vallásthívőnek egyforma jogokat és kötelességeket ró ki. Az olyan szomszédos étvággyakkal szemben, amelyek országunk egyrésznének dákö-román, vagy egyéb kontinuitások alapján való elragadta ását akarná történelmileg igazolni, minden erőnkkel hirdetnünk kell, hogy a rómaiság pogány monumentumai-ban és máig folytatódó keresztény legitimitásával a Dunavölgye népei közül a horvátokon kívül csak a mi örökségünk. Örökségünk először, mert a római városok ittlétükkel egészen a korai középkorig építeni tanítottak bennünket: — a gyulafehérvári, pécsi és esztergomi Árpád-kori emlékek sugárzó klasszicitása nyíltan hirdeti ezt — de még inkább örökségünk a szellem jogán, mert a római egyházzal és annak törvényeivel visszatért Pannónia és Dácia földjére az immár kereszténnyé alakult római szellem és jogrendszer. Ahogy Szombathelyről Rómába mentették Szent Quirinus vértanu testét és a felszínen megszűnni látszott a keresztény élet folytonossága, de a mag újra kikélt ugyanennek a vértanunak a vetéséből, néhány száz év mulva Róma visszacsatolhatta szellemi sugárkörébe Pannóniát, amelynek tanulékony magyarjai folytatták azt, ami az ötödik században a hunok csásái alatt összeomlott.

Egyre több római kő, városomladék kerül elő Pannónia és Dácia városai, vagy legelői alól. Ma, amikor repülőgépről csinálják a hajdani római városokról és limesekről a fényképfelvételeket, nyáron, aszály idején világosan kirajzolódnak a római városok falai, vonulatai, mert ahol kőfal rejtőzik a sekély földrétegek alatt, ott úgy a legelő, mint a vetés kiszül és árulkodó jelek vezetik nyomra a régészt hol kell ásnia. A modern kor megsokszorozódott tudományos eszközeivel kell a római Magyarországnak minden monumenumát kiásnunk és a kultúrvilág szemei elé tárnunk. Magasra kell emelkednünk, magas tudományos és szellemtörténeti távlatokba, mint a térképfelvételző repülőnek, hogy lemérhessük és a világ elé társhassuk dunavölgyi kultúránk valódi gyökereit és legitimitásait, latinítással edzett magasságunkat.

Városaink tereire ki kell raknunk közszemléletre a római köveket, ahogy azt Budapesten és néhány városunkban már megkezdették, mindenütt hirdetnünk kell földünk kultúrörökségét. Amikor Marcus Aurelius császár a Garam torkolatában Esztergomnál a Duna limese fölött elterülő sötét Barabarcumot szemlélte és elgondolkozott létről és nemlétről, agyában és terveiben kirajzolódott egy, a dunainál ma-

gasabban fekvő római limes, amelyet a Kárpátok koszorúja jelentett volna. Ha Róma ezüst sasaiból nem fogy ki idő előtt a szárnyalási készség és a Duna, a Duna, erdélyi limes helyett a Kárpátok koszorúja védte volna a birodalmat, akkor talán nem szakadt volna itt meg a rómaiaktól a magyarokig a kultúrfolytonosság. Európa térképe ma másképpen festene. De ami nem történt meg, arról nem elmélkedhetünk. Számunkra csak az a fontos, hogy Marcus Aureliusnak az északi Kárpát-limesről való álmát mi magyarok valósítottuk meg, közel ezer esztendő múlva és őriztük is azt mégegyszer annyi ideig. Amikor Róma magyar örökségéről beszélünk, csak ez a gondolat erősíthet meg bennünket a továbbiakra is, hogy Európát a Kárpát limeseinél megőrizzük.

DUDÁS KÁLMÁN:

HEGYESI TÉL

A domb lábánál reggelre az ér
hosszú pajzs alá bújt.
Béres ajkán Isten szitokban él:
befagytak a vályúk.

Előttünk fázva álltak a lovak,
míg a fejsze zengett
a jégen, és lengett, mint patyolat
felhő, a lehellet.

Elősunyít úgy dél felé a fény,
fát súrolva száll át.
Kazlak derekán, cserepek hegyén
csillannak a dárdák.

De hurkot vet a domb, a hóhajú,
ögyelgő szemünkre:
túl, ingó szálon, mintha a falu
fehér füstön csüngne.

A toronynak is vámolja felét,
mered, mint gunárnyak.
A tájon két csengő hozza feléd
útját a subáknak.

Már köd üli az est kék ágait,
hajlatokat pólyáz.
Megy s a völgyön egyet még igazít
a nap, a vén órás.

BÓKA LÁSZLÓ:

INTÉS

Egy percre teszed le a könyved,
elfordulsz, ő tovább lapoz.
Miatta fáj szemed és hull a könnyed,
szemüvegeden egy parányi kosz,
pici piszok folt, az ujja nyoma,
jelzi: itt járt az ördög.
Mert csak őrá nem gyanakszol soha,
rá ki vihogva nyelvet öltött
a régi templomépítőkre, kik
tudták, ismerték és imával űzték,
kifaragták torz, gaz fintorait
s tömjénnel tisztogatták bűzét.
Oh te bolond, ki küzdöl a Gonosszal,
nem ismered az apró csinytevőt,
gőgödben átallsz a parányi rosszal
megküzdeni s elmorzsolja erőd!
Vállat vonsz, hogy hanyagság, rendetlenség,
máskor vigyázol, okosabb leszel...
Apró hibákkal küzdve nő a szentség!
Mögötted meg az ördög szemetel...

REGGELI BOSSZÚSÁG

Téli reggel. A réten szembe néz
a hold s a nap.
A vízmosásban még köd heverész,
a világ álmosabb,
a fák nyujtóznak, ásítóz a szél
és egy lomha vonat
húz a töltésen, magában beszél
dohogva sokat.
A hold fakul, a nap veresedik,
dühösen ébred.
Utálja ha reggel versbe szedik.
Mi a fenének!

SIGRID UNDSET:

NÉGY NAP MOSZKVÁBAN

Sigríd Undset, a Nobel-díjas norvég író 1940 tavaszán előbb Svédországba menekült a hadműveleti területté vált Norvégiából. Stockholmban értesült, hogy egyik fia a háborúban elesett, míg a másiknak sikerült Stockholmba menekülnie. Miután Undset egyik leánya a háború kitörésekor meghalt, ezzel az egyetlen gyermekével Szovjetországon keresztül Amerikába ment, ahová már régebben felolvasóköriútra szerződötték a világ legnagyobb élő írónőjét. Sigríd Undset nemcsak tolsztoji méretekkel mérhető regényíró, hanem kitűnő történész és publicista is. Műveltsége az európai őskortól kezdve felöleli az emberiség szociális fejlődésének, kultúrtörténetének egész folyamatát. Undset történetfilozófiáját Aquinói Szent Tamás tanaira építette fel és a nyugati demokratikus eszmék egyik legbátrabb harcosa volt északi hazájában. Miután a Szovjeten, Japánon és Csendes-óceánon át New-Yorkba érkezett, meg is tartotta régóta esedékes előadókörútját, amelynek anyagát „Return to the future“ címen könyvalakban is kiadta. A könyv teljes anyaga Svájcban is megjelent „Zurück in die Zukunft“ címen. Undset zsenije és világszerte betöltött magas írói rangja szavatolja az itt leírt események helytálló voltát. A műből, amíg a háború befejeztével teljes egészében megjelentethetjük, előre néhány részletet nyújtunk át a Vigilia olvasóinak.

Az „Intourist“ egy szálloda előtt tett le, ha jól emlékezsm Savoy-nak hívták. A legízlestenebbek közé tartozott, amit csak láttam valaha. Régebben talán előkelő hely volt. Több étkezőterme is akadt és a falak pompáztak az ezüsttől és az aranytól. A mennyezetet freskók borították, felhőkön tovasikló szűzekkel, rózsafonatokkal és amorettekkel. Mindenütt tükrök lógtak s egyik másikuk még ép volt. A mi szobánktól az étteremig szinte véghetetlen út vezetett a hátsó lépcsőkön és folyosókon át. Bizonyos helyeken ez az út falomladékoktól, vagy a padlóba vájt lyukaktól volt eltorlaszolva. Az az érzése volt az embernek, hogy a szálloda gazdája időről-időre elhatározta, hogy javításokat fog eszközölni. Helyenként a falakat is feltépték és a csövek szabadon lógtak — és ezzel már el is intézték a tatarozás kísértő gondolatát és senki sem gondolt többé arra, hogy a levert gipszet eltakarítsa.

Az előcsarnokban a nyolevanas évek divatjától a szeccesszióig mindenféle stílusú bútor képviselve volt, az állványokon és asztalokon és lépcsőházban és az ablakmélyedésekben mindenütt fehér gipsz- és porcellánszobrok pompáztak. Jól emlékszem még gyermekkoromból, hogy a középosztály lakásaiban gyakran találhatók voltak ezek a művészeti remekművek: kisleány gitárral, — azt hiszem Mignon-nak hívták — a fürdőruhás hölgy, fiú kutyával és leányok macskával, vagy galambbal, Beethoven, Mózes, vadászok, lovak, középkori német, vagy rokokó ruhába öltözött szerelmespárok és kevésbé vagy cseppet sem felöltözött leányok. Itt ezek a szobrok mind összetalálkoztak. Akaratlanul az a gondolatom támadt, hogy ezek a műrecek is számtalan likvidált kispolgári lakásból kerültek össze.

De a legkülönösebb volt a dologban, hogy ezek között a dolgok között egy sem akadt, amely ne a gyerekkoromra emlékeztetett volna. Semmi sem akadt itt, ami a saját nemzedékemre emlékeztetett volna, hogy a mai fiatalságról ne is beszéljek. Mindaz, amit még később Oroszországban láthattam megerősített abban a véleményemben, hogy az új Szovjet-Oroszország egy olyan elmúlt polgári világ örököse, amely nekünk Nyugateurópaiaknak réges-régi gyerekkori emlékünkhöz. Nem csak abból a tényből származott ez, hogy mindazokban a lakásokban, amelyekbe estefelé pillanatnyi betekintést nyerhettem Moszkva utcáin való csatangolásom közben, a vaságyakon kívül egyetlen olyan bútordarabot sem tudtam felfedezni, amely nem a múltból származott volna. (Egész Oroszországban sem bezárt, sem nyitott bútorkereskedést felfedezni nem tudtam.)

Újra és újra az volt az érzésem, hogy az új Oroszország nem a mi időnk romjaira és ideáira épült fel, hanem a nagyszüleink világára. Innen származnak az óriási ellentétek: egyrészt a Szovjet állam pompázó új épületei, a márványburkolatú földalatti vasutak, vasútállomások, a hatalmas befejezetlen könyvtár és a többi nagyszerűen kitervelt építmény, amelyek befejezetlenségükben olyannak tetszetek, mintha soha sem is fejeznék majd be őket — másrészt pedig a leírhatatlan pizok, a leromlás és a reménytelenség mindazokban a lakásokban, ahol a nép él. Az én fiatalkoromban Európában az volt a szokás, hogy a szép utcai helyiségekben fogadja a család a vendégeket és ott halmozott össze mindent, amit pénzével és kétséges ízlésével megszerezhetett magának. Éppen ezért az egész család a nyomorúságos udvari és alkov szobákban aludt, szaporodott és folytatódott és ezek a szobák oly szűkek és eldugottak voltak, hogy a levegő akkor sem lett jobb bennük, ha az ablakokat kinyitották. Akkor azt jöveddönték egyesek, hogy a kapitalista polgárság fejlődéséppen a világ egész gazdagságát néhány család fogja összeharásolni. A többiek birtoktalan proletariátussá válnak és nem lesz módjuk rá, hogy a kizsákmányolásból megmeneküljenek. Ennélfogva a középosztály lépésről-lépésre szétbomlik és a proletariátussal egyetlen osztályt képez majd. És Isten tudja hogyan, de még az én nemzedékemben is sokan találtak, akik napjainkban is hittek ebben a jöveddülésben, mert a szüleik és tanáraik ezt így magyarázták be nekik. Éppen azért felesleges is volt figyelmeztetni őket arra, ami napjainkban a szemünk előtt játszódik le; *hogy a középosztály növekedésnek indult.* A középosztály gyorsan magábaszívta az igazgatóhelyettesek, igazgatók, irodai tisztviselők, technikailag képzett szakemberek, mesterekből és különleges képzettségű munkások egész tömegét. *Ez volt a fejlődés útja.* A fejlődés fellázadt az individuális kapitalizmus ellen és ez a középosztály, amely természetétől fogva jóból és rosszból, becsületes és felelőtlen emberekből tevődik össze, a forradalom kitörésekor — legalább is a kapitalista országokban — vezető szerepet játszott.

Négy nap alatt, amíg Moszkvában voltunk, Hans fiammal foly-

tonosan az utcákon vándoroltunk annak az időnek a kivételével, amelyet hivatalos ügyeink elrendezésével, új igazolványok beszerzésével és a Transszibériai vasút jegyeinek megszerzésével töltöttük. Bizonyára Oroszországban sincs több elintézésre váró formalitás, mint máshol. De az oroszoknak ehhez ötször, vagy hatszor annyi időre van szükségük. Minden egyes utasnál, aki elintézésre vár, a papírok, prospektusok és utazási tervek egész halmazait kutatták át a tisztviselők, mintha először állnának szemben egy ilyen utazási problémával s mielőtt végleg megállapították volna, hogy kétszer kettő négy, újra elővették számadási könyveiket, hogy meggyőződjenek a valóságról.

Mindezek ellenére bőven maradt még időnk — mivel az „Intourist“ körutazási ajánlatát elutasítottuk, hogy Moszkvában kóboroljunk. A Kreml körül és a régi cári lovaglósikola körül fekvő házakban az emberek az erkélyeken ültek egy-egy szamovár körül. Ez a városrész volt hajdanában valószínűleg a „legelegánsabb“. Most ép annyira züllött volt ez is, mint a többi városrész. És az erkélyeken ülő emberek ép olyan nyomorúságosan voltak itt is öltözve. Egy dologra azonban valóban nem voltam elkészülve — a moszkvai szagra. A számtalanszor, de mindig szappan nélkül át- meg átmosott gyapotingek és fehérneműk meghatározhatatlan szaga, a mosatlan hajak, a piszkos ágyneművel teletömött hálószobák gőze a forró nyári éjszakákon a nyitott ablakokon át mind kiáradt az utcára. A vizelet és az emberi váladékok a piszkos udvarokon ott rothadtak, mert csak néhány széthulló bódé szolgált illemhelyül az egész városban. És a rothadó, feloszló dolgok egész illatárja ott feküdt a város fölött, volt ebben a szagban az elgombásodó fától, a lehulló vakolatától kezdve minden egészen addig a nyúlós fekete masszáig, amely az utcakövek között és az aszfalton levő lyukakban szivárog.

És azután volt még valami egész különös szag, mindezek felül, valami zsíros, csípős, borzalmas, orrfacsaró bűz, mintha olajat égetnének és mérges gázok szállnának fel belőle. Ez annak a zsírnak a szaga, amivel az oroszok a csizmájukat kenik be, magyarázta meg nekem egy ismerősöm. Ha ez igaz, akkor valóban nehéz dolgunk van az oroszoknak, mert bár nincsen cipőjük, ezt a borzalmas suviksz-szagot mégis el kell viselniük. A katonáknak természetesen van csizmájuk.

Hans fiam elborzadt, amikor figyelmeztették, hogy egész Oroszországban sehol sem ihat felforraltatlan vizet és milliós városok vannak tehát, rendes ivóvíz nélkül. Nekem is ez volt Moszkvában a legkeservesebb csalódásom. Hans azonban mégis legjobban a koldusoktól borzadt el és nem tudott megnyugodni. Ebben az emberitömegben, amelynek minden egyes tagja egyformán szegény és elhanyagolt volt, minduntalan látni lehetett egy-egy olyan kitaszítottat, akit az államrendszer kirekesztett a szociális rendből és így a szerencsétlennek semmiféle joga sem volt az élethez, a koldulásra és alamizsnagyűjtésre kívül. A nyomorúságnak ez a tobzódása rosszabb volt mindannál, amit valaha is láttam. Egy-egy falhoz támaszkodtak ezek a

rongykötegek az emberektől hullámzó uteákon. Nagyrészt öreg asszonyok voltak, bőrüket a piszok feketére árkolta, őszes hajuk pedig zöldesen, piszkosan tapadt össze a homlokukon. Elhagyott gyermekek is koldultak imitt-amott. Hans mélységesen megrendült mikor ezt látta. És miután utolsó rubeljeinket és kopekjeinket is odaadtuk, mindenáron haza akart menni.

— Nem bírom látni őket — mondotta —, ha nem segíthetek rajtuk.

Ez volt különben Moszkvában az egyetlen dolog, amire pénzünket kiadhattuk volna, mert az egész városban a szó szoros értelmében semmi, de semmi sem volt, amit vásárolni lehetett volna.

Egész utamon csak egy dolog vált bizonyossá előttem. Lehetséges az, hogy egy nép *élni tudjon* és emellett egyrésze még egészséges és munkaképes is legyen, olyan életkörülmények között is, amelyeket mi Skandináviában nagyon is aggasztónak tartanánk.

Amikor vasárnap egy faluba kirándultunk — azt hiszem Kolomanszkájának hívták, szintén számtalan koldust láttunk. A Moszkva-folyam fölött egy dombon néhány régi templom és egy nagy kolostor állt. Ez a helyiség nép-múzeumul szolgál a moszkvaiak számára és valószínűleg ezért hagyták meg ezeket az épületeket, de a butorzatuktól teljesen megfosztották őket. Olyasféle törekvésekről sem árultak el ezek az épületek semmit, mintha valamelyest is karban akarnák őket tartani. Egy északi fekvésű faluból idehoztak egy ősi fatemplomot és a kolostor közelében egy erdőeskében ismét felállították. Fejenként fél rubelt kellett fizessünk, ezért jegyeket kaptunk, amely az egész szabadtéri múzeum területére érvényes volt. Felsőgyelőnek azonban nyoma sem akadt. Jöhettünk, mehettünk, amerre akartunk. Nagyon jól éreztük magunkat, a hosszan elnyúló dombok alatt nyárfák álltak a folyó mentén és szabad kilátás nyílt a síkságra, amely pompázó nyári színekben tárult ki előttünk. A halványkék égen göndör fehér fellegek úsztak, alattuk pedig az apró városokban új gyárépületek villództak. A kolomanszkajai öt templom közül egy ma is nyitva áll a hívők részére. Hatalmas fehérre meszelt épület ez, kékre mázolt hagyma-kupolával, amelyen a kettős kereszt — amelyeket régebben aranyláncokkal rögzítettek meg —, még mindig az ég felé mutat. Az utcai lépcsőkön öreg emberek és asszonyok ültek rongyos gyermekeikkel és a járókelők elé vagy a kezüket, vagy kis ónpoharakat tartottak. A templomba menők közül majdnem mindenki dobott nekik legalább néhány rézpénzt.

Az Istentiszteletnek már vége volt, de a templomban tolongtak a hívek. Térdepeltek, keresztet vetettek, az ikonokat csókolják és egyik szentképtől a másikig térdencsúszva tették meg az utat.

Bármily nagyinak tetszenek is kívülről az orosz templomok, belül meglepően szűkek. Nem esoda, hogy az oroszok abban az időben, amikor a vallás napi életüknek tekintélyes részét foglalta el, olyan sok templomot építettek. Mert nagy tömegeket az orosz templomok egyike sem tudott befogadni. Az egyik mellékkápolnában, kereszt-

telőre várakozva, heringként szorongtak az emberek. Tíz-tizenkét megkeresztelendő várt már hozzátartozóival a papra. A fiam hirtelen megrántotta a karomat: „Istenem, nézd csak, anyám, ott egy feloszlóban levő gyermekhulla van.”

Valóban úgy volt. A kápolna közepén rózsaszínű szövettel kibélelt koporsó állott és benne egy hat hónap körüli gyermek teste. Fehérbe öltöztették és papírrózsákkal díszítették. Arca már felpuffadt és kékeszöld volt. Az orrlyukaiba vattadarabot dugtak, hogy a kiszívargó sötét nedvet felfogja. A koporsó lábánál egy kis oltáron cukros süteménnyel és kaláccsal telt tálak állottak. A papnak valószínűleg meg kellett ezeket áldania a gyászolók számára.

Ez természetesen szörnyen egészségtelen volt és a gyermekhulla hozzájárult ahhoz, hogy a levegőt még jobban megfertőzze. És mindezek ellenére ez a templom otthonosabbnak és barátságosabbnak tűnt fel nekem, mint bármilyen más Oroszországban. A kint tátongó, szürkén ásió nyomorral szemben jólesett olyan szegénységet is látnom, amelyben legalább volt valami szín és melegség, amely komolyan vette az életet és halált és gyermekei születésénél és halálánál megkívánta a beszentelést. Ezek az emberek mégis felemelőek voltak számomra — letérdeltem tehát és megcsókoltam az egyik nagy Krisztus-képet, amely a koporsó közelében a falon függött. Azonban önkénytelenül is a bacillusokra és a fertőzésre kellett gondolnom.

Hazafelémenet átmentünk a falun is. Ennek a falunak valószínűleg az volt a rendeltetése, hogy a szabadtéri múzeumhoz tartozzék és így megtarthatta régebbi karakterét. A házak mindenesetre itt állottak két hosszú sorban, a nyárfáktól és berkenyefáktól szegélyezett, kocsinyomoktól mélyen felszántott útvonal mentén. A négyszögű faházak ezüstszürkék voltak az időtől. Az utcára néző keskeny oldalukon az ablakokat és a padlásszellőztető lyukakat erőteljes, áttört faragások szegélyezték. Hajdanában ezeket a széles ablakrámákat vidám színekkel festették be, még ma is látszott rajtuk a világoskék, a fűzöld, a lángvörös és a fehér színek némi maradéka, mint távoli visszfénye egy régi falu vidámságának. Imitt-amott bodzafák, mályvák, törökszekfűk és rózsafák szomorkodtak és ebben az általános pusztulásban imitt-amott satnya virágokat hoztak.

Erős a meggyőződésem, hogy az orosz parasztok eme régi hajlékai a régebbi időben sem szolgáltak ideális emberi hajlékul. Valószínűleg már akkor is túl szűkek voltak, rosszul vagy sehogysem alapozták meg őket s a tetejük sem védett az időjárástól eléggé, hogy egészségeseknek lehetett volna mondani őket.

Mégis azt hiszem, hogy (legalább is itt) a régire támaszkodott és így talán érdemes lett volna tovább építeni. Máshol a nagyvilágban már régen felfedezték, hogy úgy a testi, mint a lelki jólétet a családi házak szolgálják a legjobban, a gyermekek számára pedig a családi házak meghecsülhetetlen értékűek. Még akkor is, hogy ha a kollektív gazdálkodás kísérletét véghez akarják vinni, munkás-lakásokul a régebbi falusi házakat kellene tovább fejleszteni. Itt újra feltűnően em-

lékeztetett minden a régi időkre. A nyugati emberek akkoriban nálunk is azt hitték, hogy akkor lesznek gazdaságosak és haladó szelleműek, ha a sűrűn lakott tájak lakosságát óriási bérkaszárnyákba zsúfolják. Oroszország szemmel láthatólag itt is azzal kísérletezik, hogy az új dolgokat olyan alapeszmék alapján építse fel, amelyeket a demokráciák az utolsó ötven év tanulságai alapján már régen elvetettek maguktól.

GEROLAMO SAVONAROLA:

A VILÁG ROMLÁSÁRÓL

Az igazat hiszem, bár lehetetlen,
Te föld Vezére, hiszem végtelen
Gondviselésed, nincsen kételyem:
A bölcs tapasztalást észbe vehettem.
De néha mint a jég oly dermedetten
A drága virtust romba dőlni látom
A pusztuló világon,
S megromlanak a régi hagyományok.
Egy rezge fényt se látok,
A bűn dicsekszik s van ki bátran úgy szól,
Hogy nem is élsz te, vagy ha élsz, alúszol.

De hiszem én, hogy bizton figyeled te
A bűneinket, Örök Hatalom,
Hogy igazán büntess ama napon,
Midőn jajongunk majd a tűzbe vetve.
A mi erényünk nem való egekbe,
Mert Istent itten káromolni érdem,
Catonak sorsa szégyen,
Szent jogarunkat haramia hordja
S Péternek por a dolga,
Jaj, annyi rabló, annyi rút parázna!
Az ég hogy is néz ennyi rothadásba?

Nem látod itt, az ördögi vigyor, hogy
Csúfalkodik, hogy hömpölyög a bűn?
Az én szívem föllázad keserűn.
Mert bíborában nézzed ezt a bomlott
Komédiást, e fajtalan bolondot,
Akit imád a föld, a balga nép s te
Nem gyúlsz haragra mégse
Ha dőzsöl ez a disznó, beste féreg

S a mennyei dícséret
Dalát fülébe zengik a paráznák
S fiaidat hegyen-völgyön vadásszák?

Bitangok boldogok ma, vígan élnek,
Kik bendőt vérünk árán töltenek,
Kik sarcolják a szegény özvegvet:
És csapdát vetnek árva kisededének!
Ma ájtatos és jámbor az a lélek,
Ki vagy csaló, vagy fosztogat, harácsol,
S nem fél az Ég Urától,
De aki gyöngé, eltiporja bátran;
És ebben a világban
Csak az dicső, csak olyat süvegelnek,
Ki bűneit teremti műremeknek.

A világot a bűn igába törte
S ha nincs aki a nyűgöt levegye,
Majd Róma is ledől, a föld feje,
S a nagy hivatal megszakad örökre.
Jaj, Fabricius, Brutus, hogy gyötörne
A gyász, így látva romba dőlt hazátok!
Nem volt elég az átok,
Se Néró, Caesar, Catilina, Sulla,
Se Marius bosszúja:
Az irgalom kimúlt s fene dühével
Pusztít megint az ember és a némbor.

A szép erény ma koldul szárnya-szegve
S ujjong a vak világ, a dőre nép,
Az uzsora ma tudós bölcsesség,
A kegyelem nem tetszik senkinek se
És nincs aki a jó utat keresse,
Ledöntene a dermedő jegesség
S nyomorulttan elesnék,
Ha roskadozva sem lehetne hinnem,
Hogy eljutok majd máshová eminnen,
S kítetszik majd a lélek egyre szebben,
Hogy kedvesebben kinek szárnya lebben.

Dalom, eredj, ügyes légy,
Ne támogasson bíboros kegyesség,
Kerüld a drága termeket,
De harsonáld akinek érdemes még,
Hogy ezt a gaz világot megveded.

Horváth Béla fordítása.

SZEKERES KÁROLY:

FRA GEROLAMO UTOLSÓ NAPJAI

„A keresztény életnél jobb és szentebb életet nem lehet találni és elgondolni.“

(Gerolamo Savonarola: De Veritate Fidei in Dominicae Crucis Triumphum.)

Fra Gerolamo magábaroskadtan kuporgott az *Alberghettino* börtön sötét cellájában. A hosszú hónapok gyötrődése megviselte. A kiállott torturától mozdulni sem tudott. A nehéz bilincsek véresre tépték tagjait. Arca beesett, viaszsárga; egy sokat szenvedett lélek fájdalmát tükrözte; jellegzetes, hajlott orrának vonala még inkább kiütkezött. Csak fekete szemének lángolása emlékeztetett a régi Savonarolára.

Április vége. A firenzei tavasz édes illatával ráköszöntött az arnoparti városra. A langyos tavaszi szellők csókjától az élet új lendületet kapott, a szívek új reményekkel teltek meg. A renaissance fényében csillogó, bűnös város önfeledten habzsolta a *ma* örömeit, a *holnap* gondja nem érdekelte. Szinte jól esett a firenzei polgároknak, hogy megszabadultak Fra Gerolamótól, a „város lelkiismeretétől“. Legalább nincs már közöttük a sötétben látó, aki minduntalan a lejtőre figyelmeztette őket...

A nép vátesze pedig, akit nemrég még szabadítóként ünnepelt a tömeg, most barátaitól elhagyva készül az örökéletre. A firenzei tavaszról egyetlen vigasztaló fénysugár sem tévedt be börtönébe. Fra Gerolamo már csak egyet érzett: a halál lehellejét.

Jól tudja, hogy nem messze a tizenkettedik óra. Abban a nyugalmas néhány napban, amíg a pápai biztosok meg nem érkeznek, kell számat vetnie önmagával. Különben már késő volna.

A mozgalmas évek után most, a halál küszöbén végre egyedül maradhat Istenével, ki után egy életen keresztül nem szünt meg vágyakozni. Odaáll az Úr tekintete elé és meztelenre vetkőzteti a lelkét. Talán azóta, hogy Szent Domonkos rendjében szent reményekkel telve és nemes eszményektől hevítve belépett, sohasem érezte erősebben az Isten közelségét. S ebben az istenközelségben a multat is már csak az örökkévalóság várományosának szemével nézi...

S most egyszerre elfogja az önvád. Megretten tetteinek vakmerőségétől. Nem tagadja, hogy a hívság és dicsekvés ördögeit is közel engedte magához. S miközben firenzei polgártársainak üdvét viselte szívében, saját lelke üdvösségét elhanyagolta.

A lélek kínjait erősebben érzi most, mint véresre szabdalt testének gyötrelmeit. Nem, így nem léphet az örökkévalóságba. Boldog és megigazult lélekkel akar megpihenni az Isten ölében. Testét elvehetik, de az Isten barátságát nem szabad elveszítenie.

Fény és árnyék, félelem és remény, Istenben való bizodalom és kétségbeesés tusakodnak lelkében. Szomjúhozza a fényt, az igazságot és Isten trónusa előtt irgalomért esedez.

— Ó, Atyám — sir fel megkínzott lelke —, ne tekintsd bűneim súlyát és azok tömegét, hanem ismerd fel bennem a teremtményt!... Nézd, bűnben fogantattam, bűnben fogant az édesanyám... Bizonyos, hogy vétkeztem, de te nagy jóságodban irgalmazz nekem! Fordítsd el tekintetedet bűneimről...

Fra Gerolamo már nem haragszik népére, nem vádol senkit, nem fáj neki rendtársainak és barátainak hűtlensége. Csak egyetlen vágya van: Istennel megbékülni...

*

Már jónéhány napja nem kínozták. Jobbkeze kezd begyógyulni. Megpróbálja, talán írni is tudna? Különös vágyat érez, hogy lelke nagy tisztulását a világ elé tárja. Min is elmélkedjék most nagy elcsétségében, az élet és halál mesgyéjén, ha nem a *Miserere* zsoltáron, az isteni irgalom fenséges himnuszán?

Remegő kézzel szántja a sorokat. S minél inkább sokasodnak a szavak a pergamenten, lelke annál könnyebbé válik. S ha pillanatokig még sötétség is honol körülötte és kétségbeesés emészti, lassankint mégis lehull lelkéről a föld salakja s szívébe behatol az isteni remény melengető fénysugara. Sápadt arca kigyúl. Igen, most már valóban megtalálta Urát, aki végtelen irgalmában nem taszíthatja el magától.

— Uram irgalmazz — könyörgi a földi béklyóktól búcsúzó barát —, de ne a te *kis irgalmad* szerint, amely csak a testi szenvedésekben segít, hanem *nagy irgalmad* szerint, amely az embert a kegyelem által a földről felemeli... Ne taszíts el engem tekintetedtől, amely előtt éjjel-nappal sóhajtozom és zokogok! Édes Jézusom, ne engedd, hogy megszégyenüljek, mert Te vagy egyedüli reményem, most már csak Te maradtál nekem testvéreim és fiaim elhagytak...

Fra Gerolamo soha ilyen világosan nem látta az élet célját és értelmét. Ó, ha most Isten nagy irgalmában kiszabadítaná az Alberghettino sötét börtönéből! Milyen harcos lélekkel tudná hirdetni a Megváltó igazságát. Távoltartana magától minden hívságot és csak a mennyei Atya dicsőségét keresné. Lázasan zakatoló agyában tervek fogannak...

Lelkét folyton csak az Egyház rettentő nyomorúsága háborgatja. Kínszenvedésében a legnagyobb kínt az okozza neki. Tudja, hogy Isten sujtó kezét nem lehet kikerülni, ha az Egyház nem telítődik új szellemmel. Más vizekre kell terelni az Egyház hajóját, amelynek kormányánál a méltatlan VI. Sándor ül. Fra Gerolamo úgy érzi, mintha erre a gondolatra visszatérne testébe a régi erő s vére felpezsdülne. Igen, az Egyháznak meg kell újulnia tagjaiban, a megújulás pedig csak az ő műve lehet.

— Leghőbb vágyam — fordul esdő szóval az Úrhoz —, hogy az összes emberek megtérjenek, mert a jók művei nagy vigasztalásomra

szolgálnak. Ezért arra kérlek, fordítsd tekintetedet Egyházadra és nézd, mennyivel többen vannak a hitetlenek, mint a keresztyének s hogyan teszi mindenki bendőjét Istenévé. Ó, küldd el szellemedet és a föld arca megújul... A pokol megtelik és az Egyház tűnőben van. Kelj fel, Uram! Miért alszol? Áldozataink, úgy-e nem kellene Néked, mert pusztá szertartások és nem az igazságosság áldozatai? Hol van már az apostolok híre, a vértanuk kitartása, a szerzetesek egyszerűsége?...

Fra Gerolamo szívébe visszatér a régi lelkesedés. Tűzbe akarja borítani a világot: az isteni szeretet tűzébe.

— A bűnösöknek meg akarom mutatni az utat és az istentelenek Hozzád térnek. Ó, nem abban az állapotban, amelyben most találtam, nem mint gyalázatos bűnös akarom a bűnösöket tanítani, hanem akkor, mikor már üdvöd örömét visszaadtad s fejedelmi szellemeddel megerősítettél; igen, csak akkor akarom a bűnösöknek az utat mutatni... de nem egy Plato és Aristóteles útjait, nem kiélezett következtetéseket, dagályos beszédeket, nem a hívság útjait, amelyek a halálhoz vezetnek, hanem a Te útjaidat és parancsaidat, amelyek az *életet* hozzák...

De a lángolás percei után, amikor ismét nyugodtan mérte le sorsát az élet mérlegén, megszólal benne egy intő hang: Nem, Fra Gerolamo, ne kovácsolj terveket. Ezeket e bűnös sártekén már úgysem válthatod valóra. Jobban teszed, ha az öröklétre készülsz, amelynek szépsége már földi rabságodban is néha megcsillant előtted. Az Úr parancsa, hogy tiszta lélekkel járulj színe elé...

A barát keze lehanyatlott. Térdre roskadt cellájában. Tekintete mintha áttört volna a pókhálós börtönmenyezeten. Talán már látta is az Isten fényes arcát...

Fra Gerolamo tudta, hogy ami most végbemegy benne, már az örökkévalóság kezdete. Neki már e föld számára sok mondanivalója nem lehet.

De a remény, amelyet hosszú bolyongás után megtalált, nem hagyta el. *In te Domine speravi* — dalolta lelke a zsolnárossal s megnyugodott földi sorsában...

— Ó Istenem, gondolta a barát, ha most másoknak is adhatnék ebből az *isteni reményből* egy kicsinyke fénysugarat, ha a hályogot leléphetném az emberi szemekről s az Isten igéjével a népek ezreit kiragadhatnám a kétségbeesésből!...

Megvillant agyában a gondolat, talán mégis van valaki a közelében, akin segíthetne s akivel lelke kincseit közölhetné. Eszébe jut Pietro, az öreg börtönőr, aki kezdetben gyalázatosan bánt vele. Zordon, durva ember, akit nem hat meg a szenvedés. Fra Gerolamo most úgy érzi, hogy tűnő élete legszebb ajándéka volna, ha rést üthetne az öreg paraszt eltokosodott lelkén: egy kicsiny rést, csak akkorát, amelyen behatolhatna az isteni irgalom fénysugara. Megkísérli talán mégis csak lehet segíteni rajta. Hiszen addig, amíg az Isten ítélőszéke elé nem került valaki, még mindig ránthath egyet élete gyepelőjén.

— Atyám — kérdi az öreg börtönőr — hiszi, hogy én is megmenekülhetek, hogy Isten nekem is megbocsát? Hiszen én, mióta csak eszemet tudom, gonosz, igen gonosz ember voltam. Igaz, hogy fiatal korom óta csak bünt láttam, kínzást és emberék gyötrelmét. Olyan érzéketlenné váltam, mint egy darab fa. Csak néha éjszakánként, amikor a megkínzottak árnyai visszajártak, riadtam fel s akkor úgy éreztem, hogy mégis csak hiányzik valami a lelkemnek. De aztán senki sem nyujtotta a kezét és maradt minden a régiiben. De atyám, ha már ideköt sorsom ehhez a börtönhöz, legalább ezt a belső börtönt, a lelkem börtönét nyitná fel...

Fra Gerolamo szeretettel tekintett az öregre. Talán sohasem tapasztalta oly kézzelfoghatóan a kegyelem csodáját. S már írta is neki egy régi könyv fedelére a „jó keresztény élet szabályait“.

*

Gerolamo éppen a 30. zsoltáron elmélkedett s az Isten öröme töltötte be lelkét, amikor a biztosok megjelentek. A tollat, amely hűséges barátja volt az istenkereső napokban, erőszakkal kiragadták kezéből s a kínzások, gyötrelmek újra elkezdődtek. De most már több volt az ereje elviselésükhöz. Az Úr közelségében megtanult vakon bízni és remélni. Nem törődött a koholt vádakkal, amelyekkel a biztosok illeték. Kínzással akarták kényszeríteni, hogy a hamis vádat maga is alátámassza.

Ez nem sikerült és Fra Gerolamonak mégis meg kellett halnia. El kellett némulnia a hangnak, amely az Egyház akkori képviselőit romlottsággal vádolta. Túlnagy veszélyt láttak abban, ha a barátot életben hagyják. A biztosok egyhangúan halált kiáltottak reá. Egyedül *Agnolo Pandolfiniben* mozdult meg a lelkiismeret. Ő szerette volna a fenkölt szellemet megmenteni.

— Ez az ember — mondotta — nemesak a hitet állíthatná helyre, hanem a tudományoknak is nagy szolgálatot tehetne, olyan kitűnő ismeretekkel rendelkezik. Ezért azt ajánlom néktek, tartsátok fogva, ameddig akarjátok, de hagyjátok meg életét. Adjatok neki könyveket és írószereket, hogy a világ *szellemének* gyümölcsét el ne veszítse...

Szavai mintha ércfalba ütköztek volna. A barátnak meg kellett halnia. Ha nem hal meg, — úgy mondták a biztosok — a várost ismét lángba boríthatná szavával. Halott ellenség azonban nem harcol többé...

S ezen a tárgyaláson peesételődött meg Fra Gerolamo két hűséges társának, Fra Domeniconak és Fra Silvestronak sorsa is. Nekik is követniök kellett mesterüket a halálba.

Elkövetkezett az utolsó éjszaka. A Signoria nagy „kegyként“ megengedte, hogy Niccolini egész éjjel Fra Gerolamo mellett virraszt-hasson. Ő annak a firenzei frateritásnak volt a tagja, amely élet-hivatásául a halálraítéltek vigasztalását választotta. Ő vitte keresztül a Signorinánál, hogy a három barát az éjszaka csendjében elbúcsúzhassék egymástól.

Fra Gerolamo nagy nyugalma és bátorsága erőt öntött társaiba is. Jóságos atya módjára még most is tanácsokat osztogatott testvéreinek; buzdította, bátorította őket. Lelkükre kötötte, hogyan kell Isten méltó gyermekeinek viselkedniök.

— Tudom — fordult először Fra Domenicohoz —, hogy te azt kívánod, égessenek el élve. Ez nem helyes, mert nem téged illet meg a halál nemének megválasztása. Vajjon tudjuk-e előre, hogyan fogadjuk majd a halált, amelyre ítéltettünk? Ez nem tőlünk függ, hanem a kegyelemtől, amelyben Isten részesít bennünket.

S hangja még határozottabban csengett, amikor Fra Silvestrot intette:

— Rólad azt hallom, ártatlanságodat akarod a nép előtt bizonygatni. Megparancsolom, állj el ettől a gondolattól és inkább kövesd Urunknak, Jézus Krisztusnak példáját, aki még a kereszten sem szólt ártatlanságáról.

A két barát nem ellenkezett. Letérdeltek előtte s áldása után megnyugodva tértek vissza celláikba.

Fra Gerolamo az utolsó napok gyötrelmeitől és virrasztásától nagyon elgyengült. Megkérte Niccolinét, hogy utolsó éjszakáján térdére hajthassa fejét. Niccolininek így alkalma volt a szunnyaadó barát arcát közelről megfigyelni. Csodálattal tapasztalta a halálba készülő nyugalmát, egyenletes lélekzetvételét s valósággal megdöbbent, amikor az élettől búcsúzó testvérnek álmában mosoly ült ki arcára.

Egy halálba menő, aki mosolyog álmában. Így csak nyugodt lelkiismeretű, szent emberek tudnak álmodni...

Ébredésekor szeretettel fordult Niccolinihez:

— Köszönöm neked testvérem a nyugalmat, amelyben részesítettél...

Szeme elrévedezett. Gondolkozott, megmondja-e, ami a szívét nyomja. A gyenge erőt vett magán, kiegyenesedett és sovány, csontos jobbájával a távolba mutatott:

— Rettentő vész közeledtét érzem. Nagy megpróbáltatás éri e várost. Ne félj, nem most... Akkor egy *Kelemen* nevű pápa fog uralkodni...

Fra Gerolamo ezt 1498 május 22. rettenetes éjszakáján mondotta. S 1527-ben VII. Kelemen uralkodása idején, amikor a császári seregek a várost megtámadták, valóban elkövetkeztek Firenze gyásznapjai.

*

Május 23. *Krisztus mennybemenetelének napja* ráköszöntött a halál jegyeseire. Milyen boldogító tudat ez Fra Gerolamonak, hogy az Urral egy napon költözik fáradt, de megigazult lelke az örökkévalóságba. Pillanatokra elvonul előtte a zajos mult, a hosszú küzdelmek, a harcok prédikációk, a hívek és barátok, a kegyetlen megaláztatások. Most már nem bántja semmi. Egyetlen vágya, hogy az Úr szent Testét magához ölelhesse.

A Signoria megengedte a halálra készülőknek, hogy a Signoria-épület kápolnájában útravalóul magukhoz vehessék a legboldogítóbb ételt, amely e földi világban emberi testnek osztályrészül jutott.

Fra Gerolamo maga áldoztatja meg társait és reszkető kézzel emeli magasba az idők végezetéig megisméltendő Áldozatot:

— Uram — mondotta s hangja ismét érelesen csengett — Uram, tudom, hogy Te az igaz Isten vagy, a világ és az emberi természet alkotója. Uram, tudom, hogy Te a tökéletes, a láthatatlan és felbont-hatatlan Szentháromság vagy, aki három személyben nyilatkozik meg: az Atyában, a Fiúban és a Szentlélekben. Tudom, hogy Te az örök Ige vagy, aki Mária ölén jöttél e földre s keresztre feszítettéél éret-tünk, bűnösökért. Kérlek, ó Vigasztalóm, hogy drága véred ne folyt légyen hiába érettem, hanem összes bűneim bocsánatára szolgáljon. Ezeknek bocsánatát esdem én, mióta elnyertem a szent keresztséget egészen a mai napig, amikor megvallom előtted Uram bűnömet. Épp-úgy bocsánatot kérek Tőled azért, amivel ezt a várost és lakóit netán megbotránkoztattam és akaratlanul tévedtem . . .

A döbbenet ránehezedett a körülállókra. Nem mertek egymásra tekinteni. Érezték, hogy ilyen öntudatos hitvallásra csak igaz ember képes.

Alig ért véget a szentmise, amikor a hóhérlegények megjelentek érettek. A három barát bátor lélekkel lépett ki a *Piazza della Signoria*-ra. A hatalmas tér feketéllett a tömegtől. Mindhárman nyugodtan tekintettek a tér közepén levő karóra, amelyre egy kereszterenda is fel volt erősítve. A karó végét ugyan lefaragták, hogy ne legyen keresztfarmája, de a tömeg figyelmét nem lehetett elterelni. Sokan megdöbbenve kiáltottak fel a keresztlátásakor. Érezték, hogy itt igazak feszítetnek keresztre a Megfeszítéért.

S az Úr sorsában osztoztak ők abban is, hogy ruháiktól megfosztották őket. S milyen fájdalmas csalódás: rendtársaik tépték le róluk a Krisztus-szolgák ruháját. Fra Gerolamo még egyszer kezébe veszi a drága öltözetet és zokogva kiált fel:

— Szent ruha, milyen forrón vágyakoztam utánad! Isten aján-dékozott meg veled s én szeplőtelenül megőriztelek. Most sem én hagylak el, hanem elragadnak tőlem! . . .

Vasona püspöke hajtja végre a szörnyüségés degradációt.

— Elválasztlak téged a küzdő és győzelmes Egyháztól — hangzik a borzalmas szózat.

— Csak a küzdő Egyháztól — javítja ki a megaláztatásában is öntudatos Fra Gerolamo —, de nem a győzelmestől! Ez nem áll hatalmadban!

Lele most nagyon erős. Isten felkentjének érzi magát. Tudja, hogy ami most itt folyik, borzalmas színjáték, amelynek utolsó jele-nete három emberi test kínhalála. De Krisztussal egyesült lelkét már nem rendítheti meg semmi. A legfelségesebb Úr drága kegyelmének részese ő . . .

Domenico és Silvestro az Úr bátor katonáiként halnak meg. S most

Gerolamon a sor. A nehéz pereekben lelke a Golgotán jár s ez végtelen nyugalmat ad neki.

Egy istenfélő férfi a vesztőhelyhez furakodik és néhány vigasztaló szót szól a halálba indulóhoz.

— Az utolsó órában — mondja a barát halkán — csak Isten vigasztalhatja az embert.

Zokogó öreg pap megkérdi tőle, szívesen hal-e vértanúhalált.

— Ó, hiszen az Úr annyit szenvedett érettem — hangzik a felelet: az utolsó szavak, amelyek Savonarola ajkáról elröppentek.

A gunyolódó hangok, amelyek itt-ott hallatszottak, elnémulnak. Az emberek némán magukba roskadnak. A tömeg nem kiált irgalomért, mint az ilyenkor szokásos volt. Érzi, hogy ilyen bátran csak Isten választott gyermekei mennek a halálba...

A máglya, amelyet a három test alatt gyújtottak, hatalmas lánggal égni kezd. A lángot egy szélroham pillanatokra elfújja. A tömeg némán szembenéz a három élettelen testtel. Fra Gerolamo esontos karja mintha felemelkedett és vádlón feléjük mutatott volna...

Sokaknak bizonyosan eszébe jutott Fra Gerolamo döbbenetes nagypénteki prédikációja, amikor ez a kéz épp ilyen vádlón emelkedett fel s mutatott rá a jövő veszedelmekre.

Nem kellett sokáig várniok. Az elkövetkező időkben Itália testét véresre marcangolták az idegenek...

HOLLÓS LAJOS:

ITTHON

Járok, futok, mint kinek dolga van,
száz fontos ügye, elodázhatatlan
bokros gondjai. Ó, boldog:alan
mozgékonyosság! Mákony, mely hatalmadban
tartsz mindhalálig, éhség, szomj, erő,
becsvágy és félelem, fontoskodások.
Hol már a böles, a mindent ismerő
sztoikus? Illanó fogadkozások...

A csengő város mint napfény a föld
holt, fagyott burkát, úgy olvasztja lággyá
a megriasztott lélek géمبرült
idomait; a néma már világgá
sikoltaná, mi tegnap oly kicsiny,
oly távoli volt, szóra érdemellen
gyermekjáték, vagy inkább léha esiny,
kialvó fény a ködlő képzeletben.

Hát mégis fontos, mégsem hangyaboly,
mint onnan láttam, ütlegek szikrázó
szédületében? Vérben? Mégsem oly
hívságos és hamis, mint csendes, játszó
örült világa? Lám, már itt vagyok,
valóban itt, már szólok és kiáltok,
veszekszem is. Ó, Semmi, mily nagyot
nőttél egy perc alatt! Egész világot!

Ott fenn, a pengehangú ég alatt,
hol lándzsaröptű szél nyársalta mellem,
oly egyszerű volt: Élek? Meghalok?
Nem kérdezett s nem értett más: a szellem.
Végső valóság. Több-e, kevesebb?
Már nem tudom. Már hatni kezd a méreg.
Már elhiszem a zűrt, hisz édesebb
ízű. Fogadkozó: csak ennyit érek?

Jaj, függtem a gerendán! S vertek is,
Ó, hogy megverték ama hűvös estén!
Mint bogár, kit felnyársalt egy tövis
s a Megváltó gyötrelmét érzi testén,
úgy függtem ott' és véres arcomon
kín és mosoly villant. Oly egyszerű volt
szervenvedni! Ezt a leckét jól tudom.
A durva szél sajtó fülembé dúdolt.

Nem történt semmi? Járok és ülök.
A város áll még. Kávéház pöfékel.
„Ki írt és mit?” — Legyintek, örülök
és támadok az újra lobbant hévvel.
Lapok, versek, hírek és szóbeszéd,
mohón pótolni mind, amit kihagytam.
Hűlt ereimben hó fut szerteszét:
boldog beteg a gyógyító iszapban.

1939 OKTÓBER...

Barátom, emlékszel az őszi hedzsirászra?
Mögöttünk őskori sötétbe süllyedt
a Város s mi a holt éjben cikázva
futottunk. Minden állomáson züllött
kormos vagonok vártak reánk füledt
és ázott-gőzű ember-rakománnyal.
Hol volt már Páris fénye s a mi kedvünk!

Jól tettük-e? Ki mérhetné meg végleges
érvénnyel tetteinket? Olykor éjszaka
álmomszakadtan hirtelen felébredek s
a fájdalom, mint alvó váron, rajtam üt.
Hol surranhatott be? Tán álmom végszava
nyitott kaput e tomboló seregnek...

De mindegy, nem? — Igen, felelheted, hisz
jól tudjuk minden vígaszunk keserv is,
s minden keservünk új reménybe ringat
s ügyis folytatjuk, két üvöltő dervis,
a perc szünet után, míg beseperjük
egymásnak vetett alamizsnáinkat.

Emlékszel Aix les Bains-re? Csókjaik
búcsúzó könny-ízére ott ittuk a kávét.
Ezer provánszi ló indult az Alpések
felé s az állomás előtt cökmőkjait
rakodta már a Déli Hadsereg.
Báméskodtunk, mint két suhanc diák
s felettünk komoly, halk szavakkal szóltak
komor felnőttek, franciák.

S Venise-ben vettem nyakláncot neki.
Akkor még úgy hittük, találkoznak
s a tél elől Keletre jó velem.
A játékházak halk árkádjai
felől ránk kongtak biztató harangok
s csak én döbbsentem meg a rossz előjelen:
a Szent Márk-téren nem láttunk galambot...

Hogy szikrázott a tenger! Nyelvemen
fagyaltok ízét költötte, míg néztem.
E tengert néki adom, — fogadkoztam szorongva
s némi accent-nal Richepin-t idéztem.

... S emlékszel forgó fénykeresztjeléről
Triesztben a világítótoronyra...?

DÉNES TIBOR:

KAFFKA MARGIT

Egyéni élménnyel kell kezdenem az emlékezést. Régen történt... akkoriban indultam az egyetemen. A vidéki fiú lelkét özönével ragadták meg a nagyváros új színei, különös hangjai, páratlan benyomásai. Mennyi, mennyi élmény! A professzorok, a színházak, a neonfényes mozik, a kivilágított esti körutak és főképp az a két-három böngészde, ahol órák hosszat kotorászhattam a málladozó, poros könyvek között. Csodálkozó képzeletemnek mindez újság s izgalmas kaland volt a nagyvárosban s ha szomjas, kíváncsi szemem el-elfáradt e felfokozott életritmus ámulatában, a böngészdek ócska könyveiben lapozgattam és a ki-kikapott sorokkal, mondatokkal építgettem a bennem keletkező világot. S emlékszem, a sok-sok nyütt könyv között egyszer alig érintett kötet került a kezembe. Regény volt s ez volt a címe: *Színek és évek* és a szerzőjének a neve mint valami tarka kockás ábra: Kaffka Margit. Nőíró regénye — gondoltam akkor ifjúi fitymálással s mégsem löktem vissza a kötetet a többi közé a rendetlen sorba. Halványzöld vászonkötésén kis szürkés kerek folt volt, esőcepp ejtette, vagy női szem könnye. A fedélen túl a lapok azonban tiszták voltak s szinte érintetlenek, mintha olyan valakié lett volna a könyv, aki olvasatlanul is ismerte a tartalmát, a szavait s a jelzők hangulatát, az állítmányok értelmét is tudta. Előbb csak felületesen sodorgattam az ujjaim között a lapokat, aztán el-eltűnődtem egy-egy párbeszéd s elemző részlet felett, végül szakaszokat olvastam el, időről megfélekezve, önfeledt elmélyedéssel. Egy kis jel eszméltetett magamra: a könyv közepe táján találtam, két lap közé préselve. Fakuló kis amatőr fénykép volt, látszatra hasonlót annyit talál az ember hervadt-szagú családi albumokban. Vidéki ház udvarán vadszőlő és későtavaszi virágok között jelentéktelen arcú férfi áll. Ünnepi szalónkabát van rajta, tükrös kihajtó, magas gallér, gondosan kötött nyakkendő s mellényzsehből aranylánc kandikál. Jelentéktelen ember. A pontosság és a rend mégis jelentékeny a polgári lényén. A balja is olyan szabályos illemmel fogja az ifjú nő szép kezét, aki a századeleji divat márványlépcsős, várkastélyba illő, solymászatra, agarászatra alkalmas bő szoknyájában, halasontos, buggyos, esipkekézelős blúzában ül a férfi mellett. A dereka feszes, így kívánja bizonyára a kezét fogó, szőke férfi s a kisvárosi világ, a társadalmi rend is, amelyben élnek. Dús, laza fekete haja alatt a tiszta homlok, a gyönyörű szempár azonban nyugtalanságról, lázokról és izgalmakról vall. Nem tudtam ellenállni a kívánságnak, megvettem a könyvet, — a sorokért, amelyeket az imént futtában elolvastam s a lapok közé tévedt kicsi fényképért, melyről úgy éreztem, köze van a regényhez, írójához. S mikor a művet végigolvastam, már tudtam, hogy alkalmasabb illusztráció nem kerülhetett volna hozzá. Arról az asszonyról szól a regény,

akinek élete a nagy nemesi múlt és az eljöveteletét még csak ígérgető új idő határmesgyéjére esik. S annak az asszonynak kifejező aremását, alakját örökíti meg a képecske, aki maga is két kor választóvonalán élt; a tartása, a család, melyből vétetett, a ház, melyből elindult, a régi világot, a letűnőben lévő életformát példázza, a lelkét, a gondolatait s az önmagával, az emberekkel, az egész étellel folytatott küzdelmét eláruló tekintete azonban az idő új törtető sodrásiba kapcsolódik. Ma is őrzöm még ezt az egyre halványuló kis képet, amely annál kedvesebb, mert ismerősöktől megtudtam, hogy Kaffka Margitot ábrázolja.

1928-ban, Kaffka Margit halálnak tízéves fordulóján egyik legigazibb barátja, írói és emberi emlékének odaadó ébresztgetője, *Schöpflin* Aladár így búslakodik: „... a magyar irodalom és közönség nem érdemelte meg *Kaffka* Margitot. Ma sincs tiszta tudatában annak, hogy mit nyert életében és mit vesztett halálával.“ Fájó igazságot írt akkor *Schöpflin* Aladár, mert *Kaffka* valóban több volt, mint ígélet és biztató reménység. Keveset mondunk, ha azt állítjuk, hogy nagy magyar regényíró volt, talán a legnagyobb. Alig múlt harminenyele éves, mikor 1918 december 1-én váratlanul meghalt és a mű, amit hátrahagyott, mégis egész és szinte hiánytalan. Magyar író még nem fejezte ki úgy korát, a századkezdet elrendezetlen és kialakulatlan éveit, a megoldatlan és megoldhatatlan problémákkal küszködő évtizedet, mely az első világháborúba torkolt, mint a szomorú-életű, örökifjú *Kaffka* Margit. De alig akadt magyar író — a legnagyobbakról sem feledkezve meg —, aki tárgyát olyan hangsúlyozottan és ekkora művészettel tudta volna műve középpontjába állítani, mint a boldogtalan sorsú és méltatlan utóéletű író, akit mostanában negyedszázada földeltek el a farkasréti temetőben. Pedig milyen megragadó s eszmélte: ő írói tárgy az övé: az étellel a boldogsáért, az érvényesülésért viaskodó magyar úrinő problémáját állítja olvasói elé. S novellái, regényei olyanok, mint megannyi fényképfelvételek a valóságos életről, amelynek küzdőterén húsból, vérből formált emberek élnek s szenvednek. A valóságos élet egy-egy képén belül pedig a lelkek életét, fejlődésmentét adja, hogy ezzel akaratlanul is megteremtője s tanítómestere legyen a modern magyar réalista léleklani regényírásnak. S közvetve-közvetlenül hányan tanultak azóta *Kaffka* Margittól! S vajjon van-e döntőbb fontosságú szerep az irodalomban, mint a kezdés, a műfajalkotás?! Áhitattal és csodálattal kell ezért idéznünk ennek a kivételes magyar írőasszonynak az emlékét.

Műve szorosán összefügg életével. Keveset mond, aki csak verseiről, novelláiról, regényeiről emlékezik, küzdelmes, mélabús életéről azonban hallgat. Mert műve, minden sora az ő s az anyai életéből nő t. terebélyesedett ki. *Kaffka* Margit élete is regény, ugyanaz a halk, könnyes folyamat, amellyel hősnőit vette körül, még a befejezése — halált hozó önfeláldozása is — harmonikusan illeszkedik *Kaffka* egész művéhez.

„... *Boldogult Margit* nővérem 1880. évben született *Nagykárolyban* — így vall *Kaffka* szomorú életregényéről valami másfél évtized-

del ezelőtt Kühne Andrásné Kaffka Ibolya, — az író nő testvérhuga — egyik levelében, mely részleteiben csak most, az évforduló kegyeletes emlékezésébe kerül a nyilvánosság elé.

Atyánk, Kaffka Gyula, megyei főügyész volt, anyánk urai Uray Margit, régi szatmári nemesi családból származott. Margit öt éves volt, mikor atyánk elhunyt. Már kis korában feltűnik a szülőknek okos feleleteivel; atyáknak kedvence volt s mindig emlegette, hogy tanárnőt nével majd belőle. Atyám halálával kezdődött az ő szomorú gyermekkora. A gondiatlan s mondhatni fényűző élet után anyánk igen rossz anyagi körülmények közé jutott. Engem, a fiatalabbikat atyánk szülei magukkal hoztak Miskolcra s ők neveltek föl, nagyon boldog gyermek és leányekkel ajándékozva meg, míg Margit nővérem anyánkkal maradt, aki feltűnően érdekes szép, fiatal és élénkiztetett asszony volt s akkor kétségbeesítő jövőn való aggodásában semmi derűt nem nyujthatott leánykájá gyermekek-lékének. Egy ideig rokonoknál ették a kegyelemkenyeret s pár év múlva anyánk férjhez ment egy nagykarólyi ügyvédhez..., aki megnyerő modorú, jóvialis ember volt, de könnyelmű, kártyás és nem szívesen látta a mostohagyermeket a háznál. Ebből a házasságból három gyermek született s szegény anyánk nagy küzdelmek között fáradozott azon, hogy kenyeret adjon leánya kezébe.“

„Margit mindig kitűnő tanuló volt s már gyermekkorában tanuljelét adta tehetségének. Anyánk előkelő rokonsága és gróf K.-né támogatásával bejutott a szatmári zárdába, a tanítóképzőbe ingyenes helyre. Mint kész tanítónő, a miskolci zárdában kapott beosztást. Azt hiszem, ez az idő békés és nyugodt volt számára. Egy barátságos szobában laktak... még két tanítónővel a csöndes zárda falak között. Ké-kilátogatott hozzánk, nagyszüleimhez, akik élénk házat vittek, de Margitnak nem tetszett az akkor még kisvárosias Miskolc polgári szokásaival és előítéleteivel. Később ismét elnyert egy ingyenes helyet a budapesti „Erzsébet“ nőiskolában, ahol elvégezte a polgári iskolai tanárnő-képzőt. Mindjárt kinevezést kapott a miskolci polgári leányiskolához. Már akkor írogatott és kezdett feltűnni verseivel Nagyszüleimnél lakott és itt ismerkedett meg első férjével... egy erdész-gyakornokkal, akitől később elvált. Budán esküdtek és Miskolcon született meg fiuk, László, körülbelül egy évig laktak Miskolcon; ekkor az urát Pestre helyezték, Margit szintén ott kapott állást a városi iskolánál. Házassága nem volt boldog, ő s az ura nem egymáshoz való két ember volt. Akkoriban a Nyugatba írt..., Ády és a többiek voltak barátai s az ura, aki polgári, egyszerű környezetben nőtt fel, nem tudta magát a kissé bohém életbe beletalálni. Békésen elváltak s Margit a kisfiát magával vitte. A most kezdődő évek kimerítőek és gondterhesek voltak, megdolgozni a mindennapiért, fiúgyermeket apa nélkül nevelni, félnapon át mindenesekre hagyva gyermekét és háztartását és este irdalommal foglalkozni. És mégis az akkor hozzám intézett levelei békések és elégedettek voltak s nem kívánt újból férjhez menni. Evék multak s mindig jobban fejlődő tehetséggel dolgozott, mikor megismerkedett egy nálánál nyolc évvel fiatalabb... orvossal... akibe mélyen beleszeretett. Hosszabb magával való viaskodás után — tartva a korkülönbségtől — Budapesten polgárilag megkötötték a házasságot. Akkoriban kiadott versei tele voltak áradózó boldogsággal. Az ura igen képzett, rokonszenves, szerény és jólelkű ember volt. A háborúban mint katonaeorvos működött, eközben tifuszon esett át s az érte való aggodalom erősen legyengítette a Margit szervezetét. Mikor véget ért a háború, örömmel írta, hogy most már végre élvezhetik egymást, a békét, kedves kis lakásukat s hogy éppen azon fáradozik, hogy az urának egy drága górcsővet szerezzen be... Ekkor — harmincnyolcéves korában — megkapta a spanyol influenzát s rövid időn belül, teljes tudatában a bekövetkezendő végnek, örökre lehunyta fátját, szép szemét. Életerős, vidám, tizenkétéves kisfiát egy napon temették el vele...“

Ime, így összegezi a testvér Kaffka Margit korán végetért, de beteljesedett életregényét. S mi megilletődéssel gondolunk arra, milyen

hiánytalanul bennefoglaltatik a néhány keresetlen mondatban az író szomorú sorsa s életfolyamatának mozzanatai, melyekből írásai születtek.

Főműve, az említett *Színek és évek* újabb regényírásunk egyik legemlékezetesebb alkotása, egy úriasszonynak az élettörténete, mind közelebbi ismeretsége a közönséges, hétköznapi élettel, az anyagi s lelki nyomorúsággal. Portelky Magda kétszer megy férjhez s mind a kétszer szerencsétlenül. S az élet nagy értelmetlenségében egyre az ő szürke kis élete értelmét keresi. Öntudatlan tapogatódzással egyre az élet értelméért s csendes küzdelmének szelíd tragikumai annál megkapóbb, mivel a születési kiváltságok hiányában a társadalom különféle korlátai között ez a magyar gentry-asszony nem tud megküzdeni az élet vaskos valóságával. Végül is meg kell elégednie a híd szerepével; átmenet lesz a leányai számára, akik már tanulnak s akik független urai lesznek önmaguknak. S Portelky Magda élete az egyetlen hősi mondatban összpontosul: „*Ti csak készüljétek szebb, diadalmaskodó, független életre, magatok ura lenni, férfi előtt meg nem alázkodni, kiszolgáltatott mosogató-cselédje, rugdosott kutyája egynek se lenni. Csak tanuljatok mindent, ha az utolsó párnám adom is érte!*” Van ennek a regénynek többek között egy részlete, melyet igaz meggyőződéssel a világirodalom legszebb lapjai között emlegethetünk. Magda élete már csak temetés. Temeti a színeket és az éveket, az álmait és a vágyait. Második férjével csak egy emberséges délutánja van, a Magda-nap, amikor kidolgozott kezével nyikorgatja az ócska zongorán azt a lengyel menuettet, a régi boldog napok egyetlen emlékét. S most szólni kellene ahhoz a bortól majdnem elhülyült emberhez, aki ott kuporog a pamlag szélén és sír. Az utolsó hetekre talán minden rendbejönne. Mégsem szól, mert a szavak csak rontanának. Feleslegesek már a szavak!

Következő regényében, a *Mária évei*-ben Portelky Magda leánya, Laszlovszky Mária már talán az első új asszonytípus. Az első, aki rá lép az asszonynak nagyon is rögzös életútra, aki tanul s dolgozni akar. Portelky Magda az utolsó nagyasszony híd akart lenni, de a tulsó partig nem ért el. Hiába adta el az utolsó párnáját, a két távoli állomás között akkora volt a szakadék, hogy Mária belézuhan. Mária már nem rugdosott szolgálója egy férfinak sem, mégis a férfival áll hareban. S ez a hare az élet, amelyben nem találja helyét. Talajtalanul kell elpusztulnia.

Harmadik regényében, az *Állomások*-ban Portelky Magda kisebbik leányának, vagy Laszlovszky Mária hugának szerencsésebb életállomásai vonulnak fel előttünk. Mert Mária igazából annak esik áldozatul, hogy Rosztoky Éva – az Állomások hősnője – új, független szabad asszony lehessen. Éva kitanulja, ismeri már a zúgó, zakatoló, zavaros modern életet; lelkében azonban tudja jól, hogy csak test szerint él még a nagyvárosban, mert egyelőre más, mint ezek a furesa emberek. Neki már van fegyvere, a cinizmusa, a kritikája, amelynek a segítségével fel tudja végre építeni magában a modern asszonyt, aki-

nek az élet páholyából a színpadra kell lépnie, ahol akarnia, tennie kell végre. Csak ott, az élet forgatagában tud újjáalakulni a magyar úrinő. Mert újjá kell alakulnia — így tanítja *Kaffka Margit* — a férfi egyenrangú, hasznos és dolgos társává kell emelkednie.

De *Kaffka Margit* nemcsak e három alkotásával, kisebb regényeivel és novelláival is iskolát teremtett, hiszen szinte minden írása a realista lélektani széppróza felejthetetlen darabja, mert minden sora szomorú életének élményeiben fakadt. Soha egyetlen verssort, egyetlen prózai mondatot nem írt le meggyőződés nélkül. Beszámolt külső és belső küzdelmeiről, nehézségeiről, vonatkozásairól s a körülötte élő emberekről, akiket bírált néha, de szeretett. S beszámolt az érzelmeiről, nyíltan, alázatos őszinteséggel. Csak így hozhatta létre ezt az új műfajt, s ezért olyan nagy *Kaffka Margit*, az önmegtágadó őszinteségéért.

1914 háborús karácsonyán nagyon egyedül van megint s imádkozni próbál:

„Nézzed népem, a magyart és tudjad, hogy mint Isten báránya, ártatlan ebben (a háborúban) nem ő akarta. Gyűlölet nélkül öl, — és a foglyul esett ellent testvéri kézzel, kenyérral kínálja, jó szóval látja, mint vendéget, ha már fegyvertelen.

„Messiást akkor küldesz (üzented írva) — ha földed népei kaszává görbítik a kardokat és kiki békével pihen az ő fügefája alatt. — Ha gondold netalán még ezt az országot, a te országodat, Legfőbb Hadúr — ne felejtss el, hogy abban még kezdedre járhat az én fajtám,“ a magyar!

„Felénk most fordított torz arcod mögött én már a másikat, a szelíden áldót látom; azt is, mely a szülő asszony ágyán virrasztva mosolyog. És ehhez az orcádhoz juházva és könnyörögve békéllek, — Te embergondolta, emberré szült, szerető és szomorú Isten!“

Aki ezt a magyar asszonyi szívből fakadt, ihletett imádságot hallja s aki egyszer belelapoz a *Színék és évek*-be, az időről-időre kezébe vesz egy-egy *Kaffka*-kötetet s mesterien megírt történeteiben gyönyörködve idézi emlékéit. Olvassuk *Kaffka Margit* írásait. Gazdagabbak leszünk általuk, hiszen nekünk époly sokat mondanak, mint az utánunk következő nemzedékeknek. Mert örökké élő írások ezek, aminthogy örökké élő az alakja, a nagyon őszinte meghatóan rokonszenves egyénisége is.

DEVECSERI GÁBOR:

ANZELMUS ÉBREDÉSE

Anzelmus, jöjj el, ifjúságom társa,
jöjj, látogass meg, Anzelmus diák,
jöttöd a földet dús aranyba mártsa,
sóhajtsanak s ujjongjanak a fák;
a Gellérthegy dobbantson, medvetáncot
járjon, s hídkra áradó vizét
az égig lökje a Duna tovább, s ott,
ezüstös szőnyegét, puhán terítse szét.

Az archivárius fogadjon minket,
nekünk nem mondott semmi semmit itt,
amit nem érünk, érti, mosolyogva
sétáltatja előttünk titkait.
És átemel egy lobogóbb világba,
hol mindent elborít a tarka tűz,
megpörkölődve mind lehull a lárva.
A déleceg úr sötét boszorkányt messzeűz.

Ti visszatérő álmok, hagyjatok,
te dinnyehéjjal szennyezett csatorna,
te vaspáncélos szörnyeteg — s ha vágyam
a csillogó tisztásokig hatolna,
ne járjak tétován, ólmos tagokkal,
görnyedve némán baljós ég alatt,
míg gólyamód fönn egyhelyben lebegnek
piros falábú és bombázó madarak.

Legyen ezentúl álmom és napom,
ha lenni óhajt, illatos szövésű,
sercegve fusson órám, mint ahogy
a villanyos hajban szalad a fésű;
s ligetekben, hol aranyos kígyócskák
csapatja bűgő ágakon szökell,
én is sietve, álmélkodva lépjek
s az édes fű alatt békén pihenjek el.

HALLGATOK

Én hallgatok, ha bús vagyok
és hallgatok, ha boldog,
mert annyit úgysem szólhatok,
amennyi ottkinn forrong.

Le-föl és körbe a világ
ráng minden pillanatban,
gyümölcstől hajlik meg az ág
s kopáran visszapattan.

A gondolatok s a fűvek
egymásra rímet ütnek,
ballet-társa a jégmező
a déli madárfüttynek.

Szó, szín a föld túlsó felén
és itt: egymással cinkos;
egy harmatesepp gyerekszemén
valami kérdés cincog —

száz fényévyire válaszul
kondul egy csillag hangja.
Rejtelmes vonalban vonul
korhadttörzsön a hangya.

Én nyugodtan pihenhetek,
két kezem az ölembe,
a fecskék írják versemet
szárnyukkal a fövénybe.

PAKU IMRE:

MAGYAR ZSOLTÁROK (HARSÁNYI LAJOS KÖLTÉSZETE)

A hatvanadik életévét meghaladó Harsányi Lajos költészete, mint életmű, ma már áttekinthető, jelentősége mérhető és irodalmi helye, rangja kijelölhető.

A csendes elvonulás embere, vidéki magány, de meg ösztönös érzéke távol tartja az irodalmi élet mindenkori zajától, áldatlan versengésétől. Jóízlése még a tömeg előtt történő hangos ünneplésektől is megóvjá. Születése évfordulóján, összes verseinek megjelenésekor neki nem volt szüksége arra, hogy úgynevezett jósaajtója legyen, ellenkezőleg, a közönség széles rétege csendesen, a maga egyszerű módján vélekedett róla, és biztos kézmozdulattal emelték le egyes köteteit a könyvespolcra. Harsányi Lajos sajátos megtettesítője annak a költőtípusnak, amelyik sikerét nem külső tényezőktől várja, hanem olvasóihoz fellebbez, s valóban népszerűsége állandóan növekedik. Az ő költészete fokozatosan tárul ki, pontosan úgy, ahogy az emberi szívbe beleférközik az örök dolgok érzete, ahogy az örökkévalóság tudata az egyéni gondolkozás felett úrrá válhatik.

Harsányi Lajos az Egyház hű fia, benne szólal meg az Egyház lelke, a lelkek szentségének egyessége. Ajkán az Egyház ihlete menekedik az írásbeliség marandóságába, másszóval, az örökkévaló Egyház kiárad e világba és e kiáradás örömeinek hírmondója Harsányi Lajos. Az ő hírmondása a köznapokban rejlő szent és nagyszerű dolgokról szól, azokról, amelyek elhivatottak az örökkévalóságra. Az isteni akarat és az emberi gondolat egyező mozzanatai azok, melyeken át eljuthatunk az örökkévalóság kapujába, onnan az idvezültek dicső seregébe, oda, ahová az ihletett ajkak zsoltár-éneklései felhangzanak. A szent dalolás örökös szeretője — amint egyik első versében magát eljegyzí a költészettel s egyszersmind kijelöli témavilágát, valamint költői irányát.

Harsányi Lajos tartózkodó természetű. Ez a jellemvonása korántsem jelenti azt, mintha az élet bizonyos jelenségei érinietlenül hagynák lelkét. Epp ellenkezőleg, tartózkodása tudomásulvételt és válogatást jelent egyszerre; csak az esik át lelke fínomszövetű szűrőjén, ami az isteni jóhírmondás fogalmi világába tartozik, minden más csak módosulva, alakulva, az örökkévalóság jeleivel lényegülten rezdíti lantja húrjait, fodrozza lelke hullámait. A szerénység és az egyszerűség olyan költői erényei, melyek már a felszínes ítélkezés előtt igazi értékeit nem tehetik vitássá; mintha egyes művei saját költői rangján alul jelentkeznének. Harsányi Lajos szerénysége és egyszerűsége, melyek a versek tartalmi-formai világára is hatnak, mindössze jelzik, hogy a nagy dolgokról, az isteniekről csak az egyszerűség és szerény-

ség puritán, de felemelő, lendítő, költészetformáló keretein belül szólnak, amik már itt — a földön — istenivé magasztosultak.

Harsányi Lajos költészete egyenesen azok előtt válik közvetlenné és nagyszerűvé, akik a maguk elvonultságában megtalálták az Istent és jól ismerik a hozzá vezető utat is. A lélek szárnyain felemelkedni tudnak és közben az elragadtatás egyszerű, természetes szavai röppennek ajkaira. A menny jóhírré éhes s a lélek viszont örömujjongás közben kibeszéli a földi életről mindazokat a jóhíreket, melyek arról szólnak, amik már itt — a földön — istenivé magasztosultak.

Az egyszerűség bája ragyogja be Harsányi tájait, a templomok, erdők, patakok, ligetek, mezők leírása és az egyszerű emberek egyszerű élete az ő szemléletében az élet és lélek nagyszerűségét, egyszerű voltát jelentik.

Lelkem ablakjai becsukva voltak mindig
És szerettem a hegyeket.
Sokszor mondtam: e hideg földről
Én majd sietve elmegyek.

Ifjan, de sokszáz álom álmodása multán
Sötét betegségbe estem
S mikor lélekharang sikoltott a toronyban,
Mindenki várta estem.

Én pedig: ember, élet, világ gyűlölője
Most itt maradni vágytam,
Hogy csak még egyszer lássak nádat
Zöldelni a határban...

(Az ember)

Az Istenben fogant és Istenhez hajló lélek költészetének tárgya, ezt aztán módosítják, változtatják az Egyház tanításainak, intéseinek parancesszavai, határozott előírásai. Érdeemes végigkísérni összes verseit abból a szempontból, hogy Harsányi Lajos mily könnyen és biztosan tud alkalmazkodni az egyházi költészet hagyományaihoz és azok ürügyén mennyire tudja kitárni legegységesebb élményvilágát, azokat az élményeit, melyek rendszerint a legköznapiabb életben támadtak.

Hamut hintek ijedt fejemre.
Ráteszek egy kék koszorút.
Megverem rossz fiam: a szívem,
Hogy rátörjenek a borúk.

Virrasztok én már kilenc éjjel.
Kenyéren, buggyadt vizen élek,
Hogy eltávozzék közelemből
Vad kíngzón, a kísértő lélek.

Uram, zokogva levetettem
Aranypiros ruhámat.

Durva daróc borítja testem,
Melyet sebtén a nagybőjt rám ad.

Nárduszkenetek illatait
Nagy tölgyfaszekrényembe zárom.
Csípős izsópszag marja szemem
Hogy sok tilos nézéseim fájjon.

Patinás korszóm olajából
Esztelen éji szűzek kérnek.
Maradj velem, Uram, maradj,
Hogy ne engedj — jaj a vérnek.

(Vigilia)

Harsányi Lajos lírája számos epikai elemet hordoz magában, kortársai közül kevesen tudják élményeiket annyira *elbeszélni, leírni*,

mint ő, aki mindig meghittén, bensőségesen éli életét, alázatosan teljesíti emberi kötelességeit. Vannak hangjában olyan elemek, szavai közt olyan fordulatok, melyek a kortársi költészet nyomán újra éledtek, felelevenedtek olvasmányaiból; ez a megállapítás korántsem jelenti azt, mintha a modernség hatalmába kerítette volna: a hang, a szó egészen más élményvilágot takar. Lírai költészetnek viszont az utóbbi jelzi bizonyos eredetiségét, őszinteségét, egyediségét. Az emlékeztető elemek a kortársak közös jellemzője. Látomásai, biblikus képei külön helyet biztosítanak neki a huszadik századi vallásos lírában, hasonló egyéniség csak a nyugati irodalmakban található, de a gyorsan idézhető neveket feledtető Harsányi Lajos igaz, elalkudhatatlan magyarsága. Nem véletlenül *Magyar Zsoltárok* egyik ciklusának címe. Az égen tündöklő szivárvány hatalmas íve magyar tájtól magyar tájig hajol.

A szépség rabjai. Szárnyas lovakkal
Vont díszszekéren vágynak átrobogni
Az életen s királyi kézzel szórni
Agyuk csillagját, szívük piros vérét,
Mint a virágot.

Lelkükben Gyula pápa álmodik.
Örök rokonok Rafaello Santi.
Minden ragyogás, reneszánsz-virulás
Képzletük felhőin ível át,
Mint a szivárvány.

Majd Assisi sötét csuhája rajtuk.
Az élet megtiport szegényeit siratják.
Szívükben fojtott, tompa rekviem szól.

Nagy katafalkon száz fekete gyertya
És Mizerere.

Állni kívánnak gót oltár előtt, hol
Tömjén lobog és hatvan ágyú bűnből,
Királyok félnek és a kupolából
Harsogva és viharzón zúg alá a
Rettenetes kar.

(S nézd a ruhájuk: egyszerű talár!
Falusi templom. Por és szürkeség.
Az orgonán falusi Perosi.
Az utcát lepi fonnyadt hársvirág
S rozs-szag a szélben...)

(A papköltők)

A papköltők hivatásáról így szól, őszintébben kevesen kívülre, a papköltő hivatását nála nagyszerűbben szintén kevesen töltötték be.

Az érett kor böleseségének himnusza utolsó kötete, az *Esteli körmenet* (1942) zengi.

Szeretnék e borús világban
Utoljára körülnézni még,
Megízlelni a lángoló ősz
Érett gyümölcs-ízét.

Utamra elkísér egy lassú
Ünnepélyes körmenet.
Velem jönnek, akik a földön
Szerettek engemet.

Kinyílnak itt-ott a kíváncsi
Pirosló ablakok.
Meggkérdik: e komor menettel
Hová is ballagok?

Már nem felelek. Csak megyek.
S eltűnök, mint a kék hegyek.
Barátaim: piros fáklyákkal
Én már — az ég felé megyek.

(Esteli körmenet)

Költészete legtalálóbban úgy jellemezhető, hogy abban a pap, az Egyház szolgája, lett költővé: az élményeket a *pap* éli át, de a *költő* önti mardandó formába, a művesség varázslatával. A hangja andante religioso, lágyan, szelíden, kimérten, őszintén, feledhetetlenül szól, olyan ez a költészet, mint az orgonahang, magasztos és megható.

VAÁD FERENC:

DÖFÖTT KÉS

Mint döfött kés — áll bennem a gyár.
Pengéjén hullok nap-nap után
és vérembe tocsogva, sivár
szombatok felé. Már az apám, —
ő is így pusztult valamikor,
hogy futott hátában a késsel —
emlékét hordom és összeforr
proletár sorsa az enyémmel.

Olyan mindegy, hogy kapálni jár
az ember, vagy gyárban önt vasat,
végül is egyformán vén szamar
lesz, önnönmagában ingatag,
és hátában a döfött késsel
csak morzsolja száraz napjait —
ágyába hú szeretőt képzél,
tavaszról dűnnyög... s a tél van itt...

TÉLI NAP

Megiszom teámat, ha van,
ágy szélén, lábam lógatva —
fületlen csészém dorombol,
fehérhasú, hizelgő macska.

Elszívom dohányom, ha van,
okos pipám szórakoztat —
füstöt rágnak a fogaim
és a semminél ez se rosszabb.

Számolom pénzemet, ha van,
krajcár csörög a tenyeremben —
de „dolgozz csak tovább!“ — motoz
az úri közmondás fejemben.

Elsírom panaszom, ha van,
s félszemmel a napot nézem —
havas felhőkön keresztül
pirosan kerekül az égen...

LÁTSZAT ÉS VALÓSÁG

JÁSZAI MARI LEVELEI

Jászai Mari leveleit — mintegy négyszázötvenet — gyűjtötte egybe *Kozocsa Sándor* a kitűnő bibliografus, egyetemi tanár s a magyar irodalmi értékek szerelmese. Nagy tragikánk írásba letett vallomásait férjének, barátnőinek, barátainak, közeli vagy távolabbi ismerőseinek — minden levél egy-egy órányi vagy percnyi kirobbanó őszinteség és végeredményben vallomás önmagának arról, ami aznap leginkább foglalkoztatja. Csupa emberi dokumentum még akkor is, ha látszóan felületen marad, mint amikor, például, *Stuart Mária* vagy *Lady Macbeth* fejdíszét rendeli meg divatárusnőjénél, mert *Jászai* előtt látomásban élő halhatatlan alak bármely tartozéka neki *élménye*.

Minden kiviláglik ezekből a levelekből, amelyek nem készültek szerepnek és ezért nincs beállítottságuk; minden, ami egy ember, egy asszony, egy művész és magasbaszökkenő tehetség jellemzésére fontos. És ez a *Jászai Mari*, aki a levelekből kikerül, ötven esztendő írásba foglalt és leplezetlen kirobbanásai után: nem kell, hogy pironkodva bocsássa le arcfétyolát. Sőt. Ez a *Gertrudisz* királyi öntudattal emelheti fel emberarcát, mert fény árasztja el: mire letesszük levelei kötetét, még nagyobbá nőtt szemünkben, mint amilyen valaha volt.

Pedig mindig tudtuk, hogy nagy *Dérynénk* mellett ő áll legmagasabban a magyar színházi múzsa lépcsőjén. De levelei ezt a tudomásunkat csak fokozták.

Köszönet érte annak a fiatal tudósnek, aki lelkes szorgalommal és egyszerűtettel gyűjtötte egybe anyagát, féltő gonddal, nehogy még több elkallódjék a pótolhatatlan hagyatékból, mint ahogy így is már jelentkeztek hiányok. Ami a letelt időn és nem az egybegyűjtő fáradozásán múlt. Itt pedig hadd jegyezzük meg a bibliografusról, hogy a *Jászai Mari*-kötet rendezése ép negyvenharmadik könyve e negyvenévesnek, aki a Nemzeti Múzeum egyik könyvtárigazgatója létére nemcsak tárolja a nemzeti kincset, de fel is tárja mindannyiunknak, amennyire az erejétől és tudásától telik. Így olvastuk már az ő gondozásában — hogy csak példát említsünk — *Kölcsey* Antónia gyönyörű naplóját, *Kassai* Vidor színháztörténeti szempontból érdekes emlékezéseit és *Garay* János levelezését az Akadémia kiadásában, amely *Petőfit* új vonatkozásokban ismerteti.

Jászaihoz úgy nyúlt kegyelettel és tudással a gondozó, hogy minél teljesebbet, csorbátlanul-meghagyottat juttat kezünkbe leveleiből. Még csak zavaró magyarázatokkal, közbeékelte saját mondanivalóval sem bontja fel mozaikszerűvé azt az egységet, amelyben maga *Jászai* él és terebélyesedik ki páratlan egyéniséggé saját szövegében és szíve vérében.

Hallgassuk meg néhány pillanatig, miket mond a nagy tragika élete szerepében:

„Hisz a lélek: nemesség, erkölcsi erő! Az, szellemi nagyság és én erre törekszem“ — írja Kassai Vidornak, vőlegényének, tizenkilencéves korában. — „Úgy-e, Vidorom, te segítesz ezen a nagy és meredek lépcsőn feljutni oda, ahol elérem az emberi méltóságot, az öntudatosságot...“

„Örülök, hogy Mikes leveleit bírjuk“ — írja ugyanakkor — „Vidorom, ha jössz, kérlek, készítsd elő szemeidet hogy visszatetsző ne legyen ez a borzasztó egyszerűség“ — írja otthonáról — „nem, nem egyszerűség, szegénység. Hisz te felül tudsz ezen a külföldön emelkedni, hisz az én édes busám nem közönséges ember!“

„Megérdemlem most már, hogy engem olyan ember szeressen, mint Vidor“, — írja a menyasszony másik napon. — „Édes jó mindenem, én végtelen érzékeny lettem, fogalmad nincs, mennyit szenvedek, ha csak eszembe jut is az elmúlt, érzéketlen, vétkes, rút gondolkozásom, tetteim, szóval minden bánt, fáj, ami amaz átkos multnak árnyékát is tükrözi...“

Számottenni, felelősségérzettel lenni, mindenért vezekelni és megfizetni, igen, ehhez határtalanul értett ez a súlyos ember, ez a mélyjáratú hajó. Ha nem volt ő könnyű senkinek sem, de legkevésbé volt könnyű önmagának. Ha asszonyi magányában és túlfűtöttségében bolyong, téved, órákra boldog vagy a szokottnál is izzóbb transz-állapotba jüe — mennyi csalódással fizet mindezért, milyen nagy ára van az ő ünnepének, mennyi számottevéssel borul le élete mindenik napján az istenség előtt, akit ő erkölcsi fölemelkedésnek nevez. Keresi az etikai fényt.

„A színház volt mindenem. A Nemzeti Színház!“ — írja ötvenéves korában, 1900-ban, amikor tragikus futással otthagyja a Nemzeti Színházat, hogy magánszínházhoz szerződjen, mivel nézeteltérései támadtak igazgatójával, Keglevich István gróffal. — „Nem volt olyan kedves szeretőm, akinek a kedvéért egy tízperces próbát elmulasztottam volna. Nem a szereptanulással telt el az időm, az a legkisebb, hanem az általános műveltségre való törekvéssel, hogy ha valaki lát bennünket, szegyént ne hozzunk a színházunkra. Egy jó színésznek a történelem a kisujjában kell, hogy legyen, hogy forma és színérzéke művelt legyen, ismerje az irodalmat, a külföldet, egyszóval én erre fordítottam időmet és pénzemet — és most itt állok tanácstalannul, ügyetlenül az élet furfangjaival szemben.“

1907-ben, amikor megnézi Molnár Ferenc Ördög-ét, az akkori nagy sikert, erről az élményről így ír Csiky Gergelyné Bakody Amandának:

„Az Ördög-ben voltunk tegnap Emmával. Meg van oldva a modern „magánbeszéd technikája“ is a színpadon. Ez a frakkba öltöztetett Lucifer, ez a szalón-Mefisztófelesz az, amely bennünk gondolkozik és beszél, amikor egyedül vagyunk. Az alak meg is volt — és milyen régen megszemélyesítette Marlow (és ő előtte Isten tudja

hány...) csak még senkinek sem jutott eszébe *lakk-klakk-frakkba* bujtatni. Kedves gondolat. Molnár megérdemli, hogy meggazdagodjon belőle. Meg is fog. Micsoda zsúfoltság. Halálos vétek, hogy nincs benne egy kis fény, egy égi sugár, egy kis tiszta erkölcs...“

Ünnep, mondtuk az imént. Lehetett annak valaha ünnepe, akinek olyan boldogtalan gyermekora volt, mint Jászainak? Testi nélkülözésénél csak lelki nyomorúsága volt nagyobb az árvának, kit apja kötéllel vert, ki rút-kis-kacsa-korában idegenek sáros cipőjét tisztogatta, amíg csak egy napon hattyú nem lett belőle, mesetavak tündöklő hattyúja. De lehet a gyermekkor gyilkos sivárságát valaha is kiheverni?

„Komárom megyében, egy Aszár nevű „kisdéd“ különben koldus és szennyes falucskában születtem, hetedik gyermeke voltam „derék“ szüleimnek akik szegény, istenfélő emberek voltak bár, de mégis az én szüleim voltak, hat éves koromban folyékonyan tudtam olvasni, tizenegyéves koromig mezüláb jártam és négyéves koromban anyátlan maradván, Isten panasz-néven ne vegye, több verést kaptam, mint enni, míg csak hátat nem fordítottam a kedves szülői háznak...“

„Tizenegyesztendő koromban kerültem árván, mezüláb idegenek közé, aki csak hozzám ért, rúgott egyet rajtam vagy piszkot dobott rám, de azért soha nem kértem senkitől és a kisujját sem fogadtam el senkinek, hogy följebb húzzon velem...“

Ezek csak kis töredékek az itt-ott elmondott önéletrajzi adatokból. (Akadnak ennél megdöbbenőbbek is régebbi „Emlékezései“-ben.) És azután egy levélrészlet — életösszefoglalás dióhéjban — mely annyit magyaráz meg Jászai lényéről és élete vonaláról:

„Augusztusban megyek hozzátok“ — írja Paczka Ferencné Wagner Cornélia festőnőnek 1902-ben — „mikor a napraforgó nyílik, az én legkedvesebb virágom és arra kérlek, azzal fessétek tele az én képemet... Külölk valahová a napra egy sor napraforgó, eleven, élő, életnagyságú napraforgó közé, aztán ott fessen le Cornélia mert az a virág az édes, szép alföld, a gazdag alföld kifejező pompája. Én is a magyar földnek olyan erőteljes gyermeke voltam és olyan őszintén öntöttem, olyan tartózkodás nélkül, lelkem tartalmát, mint az a virág pompáját. Sokan melegek is mellette annakidején — és ha én most csipkeruhában ülök is közöttük, fekete csipkében, tudjátok, azért ők testvérökre ismernek bennem és mi összeülnünk. Minden lépésemet a csipkeruha felé szenvedéssel fizettem meg, azért ahhoz is jogom van. Izlésem idáig való művelése véres verejtékembe került, erről már le nem mondhatok. Szeretem a csipkét és szeretem a napraforgót, ezekkel fessetek le.“

Nem lehet mindent idézni Jászai leveleskönyve négyszáz oldalából, ami megmutassa ennek az örök számottevőnek nemes emberi alakját, szertelenségein vagy tévedésein túl folytonos belső emelkedését — mert az egész könyvet ide kellene iktatnunk. Milyen példásat mutat, pedig — például, hogy még csak erre hivatkozzunk — az ő

pénzhez való viszonya. Egészen nagyvonalú az ajándékozásban és másnak-juttatásban, viszont meg is kívánja, hogy vele pontosan számoljanak el. Sohasem dobál, de mindig ad és az elszámolása makulátlan-becsületes: ez alapvető nála. Már csak azért sem baj, hogy Kozocsa semmit sem hagyott ki a levelekből, semmit, a két-forint-tizenöt-krajcárokat és a három garasokat sem, amiből sok van bennök, mert ezekből a szegény-színésznői számlácskákból csupa, de csupa gyertya telik, amely örökéé ég majd Jászai képe alatt. Jászai képe alatt, aki teknő mellett állt, amikor Gertrudisz országos sikere után jött a fényképész, hogy megörökítse s aki levelét olykor nem tudta befejezni, úgy elnehezedett a keze a háztartási munkában.

Kis ország két nagy színésznője: *Déryné, Jászai Mari* — milyen más volt a sorsuk, mint gazdag országbeli kor- és pályatársaiknak, *Rachel*-nek vagy Sarah *Bernhardt*-nak. Bár *Rachel* is szegénysorsból került a Théâtre-Français élére s ott ő is tragika volt, a klasszicizmus legnagyobb francia színésznője — de már tizenkilencéves korában fedelmi ékszereket dobott le asztalára, csak úgy, hanyagul, vacsora-vendége, *Musset* előtt, aki ezt és sok más intimitást megírt róla levélben (a legszebb levélben, mely valaha színésznő zsenije előtt hódolt.) Sarah anyja pedig a Faubourg St. Honoré fényűző hölgyei közé tartozott, gazdag zsidó orvos és francia márkiz leánya, akit előkelő barátai hozzájuttattak mindenhez, Sarah leánya első érvényesüléseihez is.

Más volt, más feladat utat törni magának Ászár faluból és szolgálói szegénységből a magyar Pantheon kupolája alá. A levelek, amelyek *Jászai* írt, megzenésítik ezt a magyar utat.

Dénes Zsófia.

E L V E K É S M Ű V E K

BÁRDOS ARTHUR: A SZÍNHÁZ MŰHELYTITKAI. (*Stílus kiadás.*) Bárdos Arthur a „Játék a függöny mögött“ című műve után egy még nagyobb szabású színházi könyvvel ajándékozta meg a színházi elméletben meglehetősen szegény magyar irodalmat. Viszont művében megcáfolja a „szürke minden teória, de zöld az élet aranyfája“ Goethe-i sorokat is, mert valóságosan drámai eseménysorozatban tárja elénk a készülő színházi előadás minden egyes műhelytitkát. Helyenként már-már drámatörténeti vázlattá válik így a túlbő anyag és tudás gazdag ömlésében ez a könyv s remélni engedni, hogy *Bárdos* Arthur hamarosan egy drámatörténeti művel is meglepi a magyar olvasóközönséget.

Vonzón tiszta művészetlátása, lehiggadt stílusa és gyakorlatban, kíséreltetben edzett szaktudása valósággal elhívja erre őt. Egy a korunk drámájáig és drámai válságáig érő modern szakkönyv pedig nagyon is elférne már könyvpiacunkon. Az özönlő vaskos best sellerek helyett sokkal szívesebben forgatnánk és a háború sodorta új publikum ízlésfejlődésre hajlamos részének megbecsülhetetlen szolgálatokat tenne. A jövőendő dekonjunkturalis idők számára nevelhetne olyan publikumot, amely az élelmiszerbőség esetén is talán szájától vonná meg a falatokat, hogy egy-egy igazi színházi élményben része lehessen. Erre pedig nevelni kell a közönséget, át kell oltani beléje azt a lázat, amelyet „innep,

amelyhez nincsen fogható“ néven aposztrofált Bárdos Arthur. Benne meg van ez a láz és tovább is tudja sugározni nemcsak a rendezői magisterség elvonuló homályából, hanem könyvének lapjairól is.

Bárdos Arthurt olvasva erőt vesz rajtunk az ú. n. lázas főpróbák hangulata. Valami cikázást, rejtett szellemi villamosságot érzünk a levegőben és egyszeriben odaadjuk magunkat ennek a minden erkölcsisége mellett is nemesen l'art pour l'art ünnepségnak: a színház élvezetének.

A mű gerince a rendező és színész körül forog és számunkra azok a legértékesebb részei, amelyet a „láthatatlan karmesterről“ ír. Valóságos kis rendezői iskola a mű eme része, amelyet mint az amerikai önszuggestívó karrier könyveket, egyeseknek újra és újra el kellene olvasniok.

Possonyi László

MOHÁCSI JENŐ: LIDÉRCKE. Madách Imréné regényes életét írta meg Mohácsi Jenő ebben a könyvében, amelyet most a Pharos könyvkiadó-vállalat új kiadásban bocsájtott közre. Fráter Erzsébet alakja a magyar irodalom egyik legkényesebb problémája, épen azért, túl szemérmesen, sokszor elkendőzték és a szerencsétlen sorsú asszony nagyváradi sírja jeltelenül taposódott az olasz-i temetőben. A trianoni béke után az erdélyi magyarság ébredt rá először, hogy ezt az irodalomtörténeti sírt meg kellene menteni a végső enyészettől. Keresni kezdték tehát, de bizony abba is idő teltett, amíg megtalálták és a Szigligeti Társság egy egyszerű fejfával leróhatta késői kegyeletét, amely egyúttal meg-bocsájtás is volt, Fráter Erzsébet sírján. Harsányi Zsolt és Kiss Ida is írtak Madáchnéról, azonban azt hisszük, pszichológiai mélységben és az izléses tartózkodásban Mohácsi Jenő találta el leginkább azt a hangot, amely ennek a zaklatott, beteglelkű asszonynak bemutatásához szükséges volt. Amíg élt, Fráter Erzsébet a szenvedéseknek és megaláztatásoknak akkora útját járta be, hogy valóban mondatjuk róla, büneierit megsemmisítet. A család és a közvélemény még sem akart neki meg-bocsájtani, a pletyka pedig halála után

is közel félszázadig mardosta alakját. Mohácsi Jenő nem akarja tisztára mosni, vagy kedvezőbb színekben bemutatni hősnőjét, hanem egyszerűen az emberi hátteret keresi meg számára és a modern kor pszichopatológiai tudásával közeledik hozzája. Akárki is volt ez az asszony, Madách Imre élet-társa, lelki és szellemi világának leg-főbb mozgatója volt, és alakja minden szélsőségekben, szemnyben és tisztaságban, bűnbán és erényben ott áll előttünk a tragédia Évájának személyében. Mohácsi Jenőnek épen ezt a pszichológiai arányvonalat sikerült megtalálnia, amikor nem tagad el semmit e tragikus élet mélységeiből és szépíteni sem akar rajta, hanem élő, elhithető emberalakot rajzol. Még pedig mesterialien. Valószínűleg ezért kelt most regénye új életre, mert a fölöttünk átviharzó emberi és világtragédiák meg-értővé nevelnek lassan mindnyájunkat tragikumának megértésére.

Possonyi László

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ: NOVEL-LÁI. Révai-kiadás.

A nyugatos nemzedék különös becs-vággal törekedett a novellairás kötétt lehetőségeit kihasználni, s az előkelő műfajnak témavilágát kiszélesíteni és új elemekkel felfrissíteni. Nemesak a nyelv és stílus eleganciájára helyeztek tehát nagy súlyt, hanem következetesen törekedtek a műfaji hatásokat is ki-szélesíteni. Ady, Babits, Móricz, Amb-rus, Csáth Géza, Cholnoky Viktor, Szomory, Laczkó, Karinthy mellett Kosz-tolányi Dezső novellairása eredményez-tett nagyobb fellendülést és műfaji fejlődést.

A múlt század végére formákba me-revedett a magyar novella; hallgatólagosan elfogadott vázlat alapján konstruált novellák láttak napvilágot, sőt bizonyos kedvelt témacsoportok is kialakultak. Kosztolányi Dezső im-presszionista élet- és világlátása, vala-mint belső nyugtalansága és nemes egyszerűsége törekvő stílusideálja a kezdet kezdetén új irányt szabott a nyugatos nemzedék novellairásának. Elsősorban érzelmi mondanivalói ha-tottak, majd szokatlan témavilágra kel-tett figyelmet, míg végül bizarr öt-lei és humora biztosított novelláinak

külön helyet nemzedéke irodalmában.

Kosztolányi Dezso novellái verseinek hangulatát oldják epikai formájává, azonkívül az emlékezés ringatta novelláinak hangulatát, teremtett olykor kellemes helyzeteket, melyek Kosztolányi novelláit kedves olvasmányokká avatták. Most megjelent gyűjteménye az igazi Kosztolányi-novella előzményének tekinthető és ez a megállapítás távolról sem jelenti azt, mintha e kötet darabjai nem lennének a maguk nevében kiválóak, ellenkezőleg, egyik-másik novellája a modern magyar novellairás vizsgaműve. Gondoljunk olyan alkotásokra, mint amilyen *A léggömb elrepül*, *Appendicitis*, *Szürke glória*, *A jó bíró*, *Ezüstbot* nagyszerű alakjainak és témáinak érdekessége, valamint stílusának nemes egyszerűsége révén olyan alkotásainak bizonyultak, melyekhez hasonló írói pályája második felében sem írt. Amikor stílusára is utalunk, lehetetlen egy megjegyzésünket elhallgatni: e kötet a novellák első szövegváltozatát közli, holott Kosztolányi kevés kivétellel átírta azokat. Címeket módosított és a stílus szereplőit igen ösztönösen — stílusa belső fejlődésének megfelelően — eltávolította. Sajnos, a kötet névtelen gondozója e lényeges szempont-ról teljesen megfeledkezett, ezzel ártott Kosztolányi stílusideáljának.

Palau Imre

BISZTRAY GYULA: ÍRÓ ÉS NEMZET. *(Révai.)* Bisztray Gyula munkásságának súlypontja nem a szépirodalom területére, hanem a tanulmány és kritika mesgájéjére esik. Bisztray — összegyűjtött tanulmányai, vaskos kötetének bizonyossága szerint — össze tudja egyeztetni a kutatói komolyságot és a filológiai megbízhatóságot az esszéíró és az irodalompolitikus igényes könnyedségével.

Nem szenzációkra éhes felfedező, nem újraértékelő temperamentum, vitahajlam sincs benne. Eseménye a tárgyilagossá megállapítás és az alaposság. Kétféleképpen ért ahhoz, hogy egy-egy alkalomszerű téma, író, táj köré az adatok és források széleskörű felhasználásával — nem egyszer kutatómunkával — meglepően gazdag panorámát kerítsen. Ilyen kedvvel veszi kézbe s mutatja be Apácai Csere műveit, Az

ember tragédiáját, Köleseyt, Kazinczyt, Gyulai Pált.

Az irodalomszemlélet új elvei és szempontjai közül főleg az irodalom nemzeti és társadalmi kapcsolata, meg a táj és az irodalom viszonya foglalkoztatja. Az egyik Horváth János-i, a másik Farkas Gyula-i elv. A tájak közül elsősorban szülőföldje, Erdély, meg a Balaton érdekli. Fogaras irodalmi multjának kibontása, Jókai erdélyi utazása, az Unió gondolata az irodalomban, Apácai Csere János és a Balaton költészetének áttekintése jelzik a kötetben ennek a hálás odaadásnak állomását. Az irodalom szociális kapcsolatainak szempontja viszont arra ösztönzi, hogy az irodalmat szoros összefüggésben szemlélje az egyetemes magyar műveltséggel. Ez az elvezető tanulmányainak abban a csoportjában is, amely időszéri irodalompolitikai kérdéseket vetett föl az utolsó évtized során: a könyvkiadás, a kritika és az író társadalmi szerepének kérdéseit.

Bisztray stílusában is a józanul világos, tiszta közlés jellemzi. Csak vezető tanulmányában, a Magyar Szemléből már ismert „Az író helye társadalmunkban” címűben kénytelen állandó kötéltáncot járni az érintett kérdések kényessége és a félreérthetőség veszélyei miatt. Az ilyen mondat: „... a magyar irodalom, amely mindig szoros függvénye volt a politikai életnek...” azt a látszatot keltheti az olvasóban, hogy ő is osztja azt a ma divatos irodalomszemléletet, amely az irodalmat a politika vazallusának tartja. „Vég-eredményben tehát a nemzet szolgálata s az azért hozott áldozat mértéke jelöli ki az író valódi rangsorát” — írja. Csak az a kérdés, mivel szolgálja legjobban az író a nemzetét? Politikai szereppel, avagy örökértékű művekkel? Bisztray félreérthetetlenül megfelel erre a kérdésre is, midőn az író hivatását az örök „szellemi értékek tisztelésében” és tiszteltetésében, „emberség és magyarság képviseletében” látja, szemben a divatos „korszakelművek” való behódolással. Tanulmányai szépen bizonyítják, hogy a magyar író elsősorban a nemzeti művelődés eszményeiért küzdött és ezzel szolgálta nemzetét.

Makay Gusztáv.

FÉJA GÉZA: NAGY VÁLLALKOZÁSOK KORA. (*Magyar Élet kiadása, 1943.*) Mint minden Féja-megnyilatkozást, úgy ezt a kötetet is hangos vita, az ellentmondások özöne követte. Az egészben mindössze az a vigasztalan, hogy Féja híveihez nem jutnak el a cáfolatok, így tekintélyének hatása továbbra megmarad. Ha különös-kép abból a szempontból nézzük Féja könyvét, hogy belőle ezren és ezren fogják irodalmi műveltségüket megszerezni, úgy a legélesebb ellenkezés is enyhe simogatásnak fog bizonyulni; nagyon nehéz azt a mértéket megtalálni, melyhez mérni lehetne. Egy olyan alkotásról van szó, melyet a szakmabeli kezdő — "Féja szakmabeli haladó"! — azonnal túlszárnyal, bármelyik kezdő irodalomtörténész, aki a korszak teljes irodalmát átnézte. Féja akármelyik megállapítását *elsőkészből* megcáfolhatja. Szeretném hinni, azóta ő is rádöbbedt vakmerőségére: a szellemi életben kimondott ítélet olyan, mint a primitív népek egyik használati tárgya, a bumeráng, mindig visszatér oda, ahonnan kiindult.

Féja esetében ezúttal megismétlődött a bibliai intelem szigorúsága: *ne ítéld, hogy ne ítéltessél!*

Vállalkozása pedig, hogy megírja azt az irodalomtörténetet, melyben a sajátosan magyar — ez esetben népi — gondolat sorsát kutatja, tiszteletreméltó; a szándékot minduntalan megölik az odamondások, vagy nyelvváltoztatások, sőt az alacsonyabb termetű írónk fejére maga Féja Géza nyomja oda a megszégyenítő barackot: könnyű neki, ő hordó magaslatán áll. Ha van békaperspektíva, akkor van hordóperspektíva is. Látóköre pontosan annyival bővült, mint amennyivel akkor nagyobbodik a látóhatár, amikor egyetlen pillanatra meg tud állani a jobb és baloldal között a guruló hordó oldalán. Amikor visszaesik a földre, azt sem látja tisztán, amit előzőleg félig-meddig felismert. Ha közelebbről megvizsgáljuk ötleteit, melyeket fejedelmi gazdagsággal szórt

széjjel, meglepődve tapasztalhatjuk, hogy valami hasonlót Szabó Dezsónél, vagy Németh Lászlónál már olvastunk, aránylag elfogadhatóan. Féja gondolatvilága úgy hat, mintha Szabó Dezsó gerincveleje alkotta volna és Németh László balkeze írta volna azt le. Az új magyar irodalom nagy és magasztos eszméi másodkézen forognak.

Módszerét lehetetlen kikövetkeztetni: önkény, zűrzavar, önellentmondás sorakozik egymás után, az olvasó — most a gondolkodó olvasóról essék említés — belefárad és képtelen tájékozódni. A tárgyi tájékoztatás emellett felszíres és ráadásul hiányos.

A magyarság eszményképeinek Féja süveget tesz a fejére és bunkósbotot ad a kezükbe, holott mindnyájan tudjuk, hogy a költészet élköves koronái csillognak azokon a fejeken és kezükben iránymutató, nemes anyagból készült marsallbotot szorongatnak.

Az utóbbi időben igen sokan panaszkodnak, hogy túlsok könyv jelenik meg magyarul. Féja maga külön füzetben adott kiadói programot; igen helyesen, számos klasszikusunk új kiadását sürgette. Mindössze azon csodálkozunk, hogy nem mondott le valamelyik javára, úgy legalább a sérthetetlen, nagy és magyar irodalom ügyét szolgálná. Úgy látszik, egyelőre, csak így yszolgálná irodalmunk szent ügyét, saját könyvével legkevésbé.

A kimaradt írókat, költőket nem kérjük rajta számon, amikor kötete egészével nem tudunk egyetérteni; őszintén szólva bizodalunkat is elvesztettük, hogy Féja vajjon eljut-e vele oda, hogy megírja a magyar népi gondolat irodalomtörténeti előzményeit és sorsát. A pusztá és nemes szándék elsikadt kezén, a jövőben — bizonyára — ugyanaz a sors vár kezében a magyar irodalom bármilyen vonatkozású tárgyalására.

A magyar irodalom szentélyébe alázattal és oldott sarukkal szabad belépni, a hangoskodás és zűrzavarkeltés maradjon a magyar Pantheon falain kívül.

Palkó Imre.

A VIGILIA újabb könyvei

Thornton Wilder:

Sorsom az ég

„A mi kis városunk“ nagysikerű szerző-
jének új szatirikus regénye P 13.60

Az IFJÚSÁG KLASZIKUSAI sorozatból

Cervantes:

Don Quijote

Mándy Iván átdolgozásában,
Győri Miklós rajzaival P 15.80

Mark Twain:

Koldus és királyfi

Mándy Iván átdolgozásában,
Korcsmáros Pál rajzaival P 15.80

Húsvétra előkészületben:

H. E. Beecher Stowe:

Tamás bácsi kunyhója

Mándy Iván átdolgozása kb P 16.—

Georges James:

Robin Hood

Mándy Iván átdolgozása kb P 16.—

C. P. Rodocanachi:

A trójai faló

Karrier-regény. Sir Basil Zaharoff útja
Pyreus lebujaiból a világhatalomig. —
A háborúk előkészítésének félelmetes
műhelytitkai. kb P 18.—

A szentistváni állameszmének korszerű értelmezésén
munkálkodik

Az Ország Útja

állam- és nemzetpolitikai havi folyóirat

SZERKESZTIK :

BARANKOVICS ISTVÁN
és
DESSEWFFY GYULA GRÓF

Előfizetési ára egy évre 8 P, félévre 4 P, egyes szám ára 80 f.

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL :

Budapest, VI. Aradi-utca 8.   Telefon: 12-07-26

A KATOLIKUS FIATALSÁG FOLYÓIRATA

JELENKOR

SZERKESZTŐ: KATONA JENŐ

Szerkesztőbizottság:

Almásy József, Horváth Sándor O. P.
Molnár Kálmán, Szekfű Gyula

Megjelenik minden hó 1-én és 15-én.

Előfizetés egy évre 4 pengő.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI. ker.
Andrássy-út 28. Telefon: 11-44-78.

Postatakarékpénztári csekksz: 11.870.